

YARGIYA İNTİKAL ETMİŞ BİR KONU HAKKINDA MECLİS ARAŞTIRMASI AÇILMASININ HUKUKİ ANALİZİ

Yrd.Doç.Dr. Ali Hakan EVİK*

GİRİŞ

“Parlamento kararları”, yasama organının (Meclisin), belirli bir kişi veya somut durumlara ilişkin iradesini ortaya koyduğu “bireysel işlem” niteliğindeki fonksiyonlarındandır. Konularına göre; a) Yasama Organının Kendi İç Yapısına veya Çalışma Düzenine İlişkin Aldığı Parlamento Kararları, b) Yasama Organının, Yürütme Organı İle İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlamento Kararları, c) Yasama Organının, Yargı Organı İle İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlamento Kararları olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır¹.

Yasama Organının, Yürütme Organı İle İlişkileri Çerçevesinde Aldığı Parlamento Kararları, parlamenter sistemin geçerli olduğu bir ülkede, yasama-yürütme organları arasındaki ilişkilerin doğal ve zorunlu sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır². İnceleme konumuz kapsamındaki meclis araştırması açılmasına ilişkin meclis kararı (Anayasa md 98) ile Başbakan ve bakanlar hakkında meclis soruşturması açılması (Anayasa md 98) ve Yüce Divana sevk (Anayasa md 100), genel görüşme açılması (Anayasa md 98), gensorunun gündeme alınıp alınmaması kararları (Anayasa md 99) bu türden parlamento kararlarıdır³.

Hükümetlerin görevde kalmaları Meclislerin güven ve desteğine bağlı olup, parlamenter sistemde, yasama organının en önemli görevlerinden bir

---

* İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Usul Hukuku Öğretim Üyesi.

1 **GÖZLER, Kemal:** Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Bursa, Ekin, 2000, 284–285; **YAYLA, Yıldızhan:** Anayasa Hukuku Ders Notları, 2. baskı, İstanbul, Filiz, 1986, 161; **TUNAYA, T. Zafer:** Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul, 1982, 122; **TEZİÇ, Erdoğan:** Anayasa Hukuku, İstanbul, Beta, 1998, 57; **GÖZLER, Kemal:** “Parlamento Kararları (TBMM Kararları)”, (Çevrimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/TBMMkararlari-bilgi.htm>, 16.02.2006.

2 **ÖZBUDUN, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, 6. baskı, Ankara, Yetkin, 2000, 189.

3 **GÖZLER, 2000:** 286; **YAYLA, 1986:** 161–167; **GÖZLER, 2006.**

grubunu, hükümet ve siyasal yönetimin denetlenmesi oluşturmaktadır⁴. Bununla birlikte milletin temsilcisi sıfatıyla en yetkin kurum olarak Meclis, hukuki düzeni oluştururken veya sorunlara çözüm ararken, bilgi edinme, araştırma ve görüş alışverişinde bulunma ihtiyacı da duyabilir⁵. Örneğin; uzmanların da katılımıyla ABD Kongresindeki komisyonlar aracılığıyla hem yürütmenin faaliyetleri hakkında bilgi toplanmakta, hem de hükümet üyeleri ile temsilciler ve senatörler arasında tartışma ortamı yaratılmış olmaktadır⁶.

Bu ihtiyaçlara yönelik olarak Meclis tarafından kullanılabilir bilgi edinme ve denetim yollarının⁷ genel olarak nelerden ibaret olduğu 1982 Anayasası'nın "Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) bilgi edinme ve denetim yolları" başlıklı 98. maddesinde sayılmıştır. Buna göre; "*Türkiye Büyük Millet Meclisi soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla denetleme yetkisini kullanır.*"⁸

Söz konusu hükümden de anlaşılacağı üzere, Meclis, sayılan bu yöntemler sayesinde belirli konu veya olay hakkında bilgi edinmiş, bunu yaparken de hükümeti ve siyasal yönetimi denetleme görevini de bir şekilde yerine

4 ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, 1966, 331; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Anayasa Hukuku, Ankara, S, 1986, 203; TANÖR, Bülent-YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 3. baskı, İstanbul, Beta, 2004, 285-286; ÖZBUDUN, Ergun: "İngiltere ve Amerika'da Meclis Tahkikatı", AÜHFD, c: XVII, sayı: 1-4, 1960, 220; ONAR, Erdal: Meclis Araştırması, AÜHF, Ankara, 1977, 1; TEZİÇ, 1998: 385; EROĞLU, Hamza: İdare Hukuku, Genel Esaslar, İdari Teşkilat ve İdarenin Denetlenmesi, 5. baskı, Turhan, Ankara, 1985, 343-344; ARSLAN, Çetin: Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Nobel, Ankara, 1999, 76; İZGİ, Ömer-GÖREN, Zafer: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, c: II, Ankara, TBMM Basımevi, 2002, 934; YAZICI, Serap: "1982 Anayasası'nın Temel Özellikleri ve Geçirdiği Değişiklikler", Yunanistan Anayasası, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2005, 5-6.

5 TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 286.

6 TEZİÇ, 1998: 385.

7 Kimi yazarların, Meclis İç Tüzüğü'nde de "denetim yolu" şeklinde isimlendirilen bu terim yerine "Yasamanın etki araçları" terimini tercih ettikleri görülmektedir. Bakınız; TANILLİ, Server: Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş, 3. baskı, İstanbul, Say, 1982, 386.

8 Sayılan bu denetim ve bilgi alma yöntemlerini bizzat Meclisin kendisi yerine getirmektedir. Hâlbuki Meclisin dışında bazı denetimleri örneğin, bütçeye ve kanunlara uygunluğu Meclis adına Anayasa madde 160 hükmü gereği Sayıştay yapar. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız; EROĞLU, 1985: 154, 341-342. 2004 yılı Anayasa değişikliği ile Türk silahlı Kuvvetleri de Sayıştay'ın denetim kapsamına alınmıştır. Bakınız; YAZICI, 2005: 16.

getirmiş olacaktır⁹.

Soyut durum ve amaç bu olmakla beraber, son zamanlarda somut olaylarda bu amacın dışına çıkıldığı tespit edilmektedir. Şöyle ki: a) Denetleme ve bilgi almaya yönelik komisyon çalışmalarının Anayasa ve Meclis İçtüzük hükümlerine aykırı bir şekilde genel kurulda görüşülmeden kamuoyuna ve basına aktarıldığı, b) Hukuka aykırılığın bununla da sınırlı kalmayıp, komisyonların, anayasa tarafından kendilerine tanınmış yetkileri aşarak, inceledikleri olaylar ile ilgili olarak suçlu bulmaya çalıştıkları, c) Yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırmaları açıldığı görülmektedir.

Kanaatimce bu olumsuzluklardan en önemlisi yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açılmasıdır. Zira bu şekilde kurulmuş olan komisyonlar adeta kendilerini yargı organı gibi görmekte ve hareket etmektedirler. Böylelikle aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklayacağım üzere, yargı bağımsızlığı zedelenmiş olmaktadır. 19 Mayıs Üniversitesi ve Şemdinli Olaylarına¹⁰ ilişkin olarak kurulan meclis araştırma komisyonları faaliyetleri esnasında yaşananlar, komisyon üyesi milletvekillerinin takındıkları tutum, üyelerin ve komisyona ifade verenlerin basına yönelik açıklamaları, bu durumun birer örneğini oluşturmaktadır¹¹.

Çalışmamızda öncelikle doktrin görüşleri ve özellikle somut olaylar dik-kate alınmak suretiyle genel anlamda meclisin denetim ve bilgi toplama yöntemleri hakkında kısa bir açıklamada bulunulacaktır. Daha sonra bu yöntemlerden özellikle "meclis araştırması"na ayrıntılı bir şekilde değinilecek, yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açılıp açılmayacağı sorunu, açılması durumunda komisyon çalışmalarının hâkim ve savcılar

⁹ GÖZLER, 2000: 417; AKSOY, Muammer: Anayasayı İhlal Davası Duruşmalarına Sunulan Hukuki Mütalaa, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yassıada, 1960-1961, 104.

¹⁰ Söz konusu Komisyonların tam ismi; "Ondokuz Mayıs Üniversitesinde Keyfi Yönetim, Kamu Kaynaklarının Amaç Dışı Kullanımı ve Kadrolaşma İddialarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu" ve "Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu"dur. (Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi_sd.sorgu_yonlendirme, 21.02.2006.

¹¹ Konuyla ilgili olarak YÖK Başkanı sıfatıyla açıklamalarda bulunan Prof. Dr. Teziç'in açıklamaları için bakınız; (Çevrimiçi), <http://www.turkpartner.de/D/6/EtzTdr.htm>, 15.02.2006, Adalet Bakanı C. Çiçek'in açıklamaları için bakınız; (Çevrimiçi), <http://www.kibrisgazetesi.com/?newsid=24887&category=4>, 22.02.2006, Hakkâri Milletvekili Esat Canan'ın açıklamaları için bakınız; 11.11.2005 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 4; 11.11.2005 tarihli Birgün Gazetesi, 1; 12.11.2005 tarihli Milliyet Gazetesi, 22; 11.11.2005 tarihli Radikal Gazetesi, 1, 09.12.2005 tarihli Sabah Gazetesi, 25 vd.

üzerindeki olası etkileri üzerinde durulacaktır. Sonuç kısmında da tüm bu olumsuzlukların önüne geçilmesi bakımından yasama tarafından yapılması gerektiği düşünülen hukuki düzenlemeler açıklanacaktır.

D) TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN BİLGİ EDİNME VE DENETİM YOLLARI

A) Genel Olarak

Meclisin asıl yetkisi yasama fonksiyonunu yerine getirmek, diğer bir deyişle kanun çıkarmaktır. Kural bu olmakla beraber, hükümet sisteminin türüne göre, zaman zaman yürütme organını “yoğun ve düşük” düzeyde denetleme yetkisi de bulunmaktadır¹². Parlamenter sistemde böyle bir yetkinin verilmiş olmasının sebebi, yasama organının hükümeti “denetleme hakkı”¹³ ile açıklanmaktadır. Meclisin gerek kanun yaparken, gerek hükümeti denetlerken ve gerek anayasadan kaynaklanan yetkileri doğrultusunda diğer işlemleri gerçekleştirirken, doğru ve sağlam bir karar verebilmesi için ilk şart yöneldiği konuda aydınlanmış olması, ayrıntılı bilgi sahibi olmasıdır. Ancak o zaman vereceği kararın bir anlamı olacak ve görevini layıkıyla yerine getirmiş bulunacaktır¹⁴.

Meclisin, ayrıntılarını bilmediği, tanımadığı bir konuyu düzenlemek için yapacağı kanunun rasyonel olması beklenemeyeceği gibi; yürütme organını etkin bir şekilde denetleyebilmesi için de onun faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Kısaca yasama organının objektif davranabilmesi ve yerinde kararlar alabilmesi daha önceden ayrıntılı bilgi edinmiş olmasına sıkı sıkıya bağlıdır¹⁵.

12 **KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer:** Yasama Meclisinde Komisyonlar, AÜHF Yayını, 1965, 7-8; **MICELI, Vincenzo:** Modern Parlamentolar, çeviren: **AKGÜÇ, Atif,** Ankara, 1946, 122. (Zikreden: **ONAR,** 1977: 1, dn: 4.)

13 “Siyasal partiler, giderek halkın değil, partililerin sorunlarını öncelikle çözmek üzere parlamentoda temsil edilmektedirler, olanakları önce kendilerini ayakta tutacak parti sistemi içinde kullanma yolunu seçmektedirler. Dolayısıyla, denetim söz konusu olduğunda da, iktidara karşı muhalefet partilerinin denetim işlevini halk adına yapabildiklerini söylemek mümkün değildir.” **ÜSKÜL, Zafer:** “Demokratik Denetim ve Katılımcılık” başlıklı bildirisinin tartışmalar bölümü, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı, 9-13 Ocak 2001, Türkiye Barolar Birliği Yayını, Ankara, 433-434.

14 **ONAR,** 1977: 3 vd; **ÖZBUDUN, Ergun:** Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, AÜHF, Ankara, 1962, 99.

15 Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcılığına seçilen Harry Truman konuyla ilgili şu görüşleri sarf etmiştir: “...Fikrimce tahkikat yetkisi, Kongrenin yetkilerinden en önemlilerinden biridir. Olaylardan haberi olan bir Kongre, yetenekli bir Kongredir. Olaylardan habersiz bir Kongre ise, halkın saygı ve güvenini büyük ölçüde yitirecektir.” **ONAR,** 1977: 3-4; **ÖZBUDUN,** 1960: 219.

Bilgi edinme ve denetim yollarından “Soru” Anayasanın 98. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir. Açık ve belli olmak kaydıyla sorunun konusunu her şey oluşturabilir. Hükümetin genel siyaseti, bakanların kendilerine has faaliyetleri, hatta idari faaliyetlerin ayrıntıları dahi olabilir¹⁶. Soru, yazılı ve sözlü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yazılı soru, ilgili bakan ya da Başbakan tarafından yazılı olarak, sözlü soru ise yine aynı kişiler tarafından Meclis kürsüsünden sözlü olarak cevaplandırılır. Verilen cevaptan tatmin olmayan milletvekilinin konuşma hakkı bulunmakta olup, soru soran ve cevap veren arasında meydana gelen bir diyalog şeklinde gerçekleşmektedir. Konu hakkında herhangi oylama yapılması, bir yaptırım uygulanması (hükümetin veya ilgili bakanın sorumluluğunu gerektirecek bir sonuç doğurması) söz konusu değildir¹⁷.

Soru hakkındaki usulü işlemlerin nelerden ibaret olduğu ayrıntılı bir şekilde Meclis İçtüzüğü'nün 96–100. maddelerinde düzenlenmiştir.

Anayasanın 98. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenmiş olan “Genel görüşme”; ilgili bakan veya Başbakan ile sorunun muhatabı milletvekili arasındaki ikili ilişki şeklinde gerçekleşmektedir. Sorudan farklı olarak Mecliste yapılan görüşme ile yapıldığından çok yanlı bir bilgi edinme yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle sözlü sorudan daha etkili bir denetim şekli olarak kabul görmektedir. Genel görüşmeye, Meclis Grupları ve İçtüzükte belirtilen sayıda milletvekili katılabilir. Genel görüşme açık veya gizli oturum şeklinde yapılabilir. Genel görüşme, tıpkı soru gibi, bilgi edinme ve belli konuyu açıklığa kavuşturma amacı taşıdığından, görüşmeler sonucunda hükümet hakkında herhangi bir güven oylaması söz konusu olmamaktadır¹⁸.

Genel görüşme de, gensorunun gündeme alınmasında olduğu üzere Meclis Genel Kurulu kararını gerektirmektedir. Uygulamada salt hükümetin önergelerinin görüşülme şansı bulunmakta olup, hükümetlerin genelde muhalefetçe de desteklenmesine ihtiyaç duydukları dış politika veya güvenlik

¹⁶ ARSEL, 1966: 331–332.

¹⁷ SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 10. baskı, İstanbul, Gerçek, 1993, 199; GÖZÜBÜYÜK, 1986: 203–204; TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 286; TANILLI, 1982: 387, 389; YAYLA, 1986: 163; GÖZLER, 2000: 415–417; ÖZBUDUN, 2000: 297–298. Yaptırımı olmamakla beraber, Meclis tarafından Hükümeti veya bakanlardan birini uyarma bakımından önemli bir denetim aracı olduğu da göz ardı edilmemelidir. ARSEL, 1966: 331; GÖZLER, 2000: 417; TEZİÇ, 1998: 385.

¹⁸ ÖZBUDUN, 2000: 299; ARSEL, 1966: 332; YAYLA, 1986: 163; SOYSAL, 1993: 199; GÖZÜBÜYÜK, 1986: 204; GÖZLER, 2000: 417–418.

konularında genel görüşme istedikleri görülmektedir¹⁹. Genel görüşmenin ne şekilde yapılacağına ilişkin hususlar Meclis İçtüzüğü'nün 102 ve 103. maddelerinde düzenlenmiştir.

Gensoru, Bakanlar Kurulunun genel politikası veya bir bakanın, kendi bakanlığı ile ilgili olarak izlediği siyaset ya da etkinlikler hakkında Meclisçe gerçekleştirilen etkili²⁰ bir denetim yoludur. Gensoru, yapılacak görüşmeler sonucunda güvenoyuna başvurulacak bir tür genel görüşme çeşididir²¹.

Genel görüşme ve sorudan farklı olarak bu denetim sonucunun, güven oylaması şeklinde siyasal bir yaptırımı söz konusu olabilmektedir. Güven oylaması sonucunda güvensizlik oyunun tüm Bakanlar Kuruluna yönelik olması durumunda hükümetin çekilmesi, sadece bir bakana yönelik olması durumunda o bakanın istifa etmesi gerekmektedir. Kimi zaman bir bakana yönelik olarak verilmiş olan güvensizlik, tüm hükümete yönelik güvensizlikmiş gibi kabul edilerek hükümet de çekilebilmektedir²².

Gensoru önergesinin ne şekilde verilebileceği, gündeme alınacağı, görüşülme usulü, görüşmeler sonucunda güvensizlik oylamasının ne zaman ve nasıl yapılacağına ilişkin kurallar Anayasanın 99., Meclis İçtüzüğü'nün 106. maddelerinde düzenlenmiştir.

Anayasanın 100. maddesinde düzenlenmiş bulunan Meclis soruşturmasında, Başbakan veya bir bakanın görevi kötüye kullanmaları ya da görevleriyle ilgili bir suç işlemeleri hali söz konusu olmaktadır. Soruşturma sonucunda, ilgili bakan veya Başbakanın "Cezai ve mali" sorumluluğuna gidilebilmektedir. Görüldüğü üzere, meclis soruşturması bu tarz yaptırımları nedeniyle gensorudan ayrılmaktadır. Soruşturmanın ilgili aleyhine sonuçlanması durumunda, Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapacak olan Anayasa

¹⁹ TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 287.

²⁰ Pratikte etkili tabiri daha çok çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisinin izin verdiği durumlarda geçerli olmaktadır., zira günümüzde genelde iktidar partileri, "*Ben bakanımı kimseye yedirmem*" şeklindeki anlayıştan hareketle hiçbir şekilde gensorunun gündeme alınmasına dahi olanak tanımamakta, böylelikle söz konusu denetim mekanizmasının işlemesine engel olmaktadırlar. İZGİ ve GÖREN, 2002: 946; GÖZLER, 2000: 428-432. Ancak somut durum böyle olmakla birlikte gensoruda önemli olan, doğurduğu sonuçta değil, ihtimal dâhilinde yapılan görüşmelerin canlılığında saklıdır. Muhalefetin çalışmaları, kendini göstermesi iktidarın güçlenmesi veya yıpranması, parlamentonun bir forum haline gelebilmesi bakımından önem göstermektedir. SOYSAL, 1993: 200; ÖZBUDUN, 2000: 301; ÜSKÜL, 2001: 434; GÖREN, Zafer: Anayasa Hukukuna Giriş, İzmir, 1999, 185-187.

²¹ GÖZÜBÜYÜK, 1986: 204-205; YAYLA, 1986: 163; Tanilli buna bir tür "Soru" çeşididir demektedir. Bakınız; TANİLLİ, 1982: 387.

²² TANİLLİ, 1982: 389.

Mahkemesi'ne gönderilme durumu ile karşı karşıya kalınmaktadır²³.

Anayasa Mahkemesi'nce görülecek olan cezai ve mali sorumluluğa ilişkin bu davanın duruşması yürürlükteki kanunlar (özellikle Ceza Muhakemesi Kanunu hükümleri) uyarınca yapılacağından, Meclis soruşturmasının da siyasal değil, hukuki kıstaslara göre yönlendirilmesi gerekir²⁴. Meclis soruşturması usulü Meclis İktüzüğü'nün 107–113. maddelerinde düzenlenmiştir²⁵.

Yukarıda da belirttiğim gibi, Parlamenter rejimde Meclisler, anayasal görevlerini yerine getirebilmek amacıyla edinmek istedikleri bilgiyi başka kaynaktan örneğin, hükümetten elde etmek yerine doğrudan elde etmeyi isteyebilirler²⁶. Tüm bunlara ek olarak Meclisin elde ettiği bilgi istenilen düzeyde olmayabilir ve parlamento dışı kaynaklardan desteklenme ihtiyacı gerekebilir. Bu düşünceden hareketle Meclislerin bu şekilde bilgi edinme ihtiyaçları, Anayasada açık hüküm olsun veya olmasın “Doğal bir hak” olarak kabul edilmektedir.

Bu nitelikteki doğal hakkın uzantısı olarak aydınlanma gereksinimi duyan Meclis, kanun çıkarma, hükümeti denetleme veya yargısal yetkileri içerisine giren belirli bir konuda bilgi edinmek için kendi üyelerinden oluşan bir komisyon aracılığıyla incelemede bulunmak isteyebilir²⁷. Bu tarz bir incelemeye de, bu çalışmanın ana kaynağını oluşturan “Meclis araştırması” denir.

Meclis araştırması; cezalandırma durumu yaratmayan bir denetim yoludur. Bununla Meclisin, yürütme organının sorumluluk alanına giren ya da girmeyen konular hakkında inceleme yaparak aydınlığa kavuşturulması

---

²³ YAYLA, 1986: 163; ÖZBUDUN, 2000: 300–301; SOYSAL, 1993: 200; TANİLLİ, 1982: 389–390; ARSLAN, 1999: 76; GÖZLER, 2000: 419 vd; ARTUK, M. Emin-GÖKCEN, Ahmet-YENİDÜNYA, A. Caner: Uygulamalı Ceza Hukuku, 2. baskı, Seçkin, Ankara, 2003, 741 vd.; ÖZTÜRK, Bahri-ERDEM, M. Ruhan: Uygulamalı Yeni Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. baskı, Ankara, Seçkin, 2006, 693.

²⁴ GÖREN, 1999: 183–185; HIRSCH, E: Die Staatsverfassungen der Welt, Türkei Bd. 7, Frankfurt am Main-Berlin, 1966, 141. (Zikreden: İZGİ ve GÖREN, 2002: 952.); ARTUK ve diğerleri, 2003: 741; ÖZTÜRK ve ERDEM, 2006: 693, 810. Kimi yazarlara ve Anayasa Mahkemesi'ne göre meclis soruşturması yargısal nitelikte bir denetim yoludur. Bakınız: ÖZBUDUN, 1962: 100; TEZİÇ, 1998: 384; KUNTER, Nurullah: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, 9. Baskı, İstanbul, Beta, 1989; No: 180, 347; ARSLAN, 1999: 76; Anayasa Mahkemesi'nin 18.06.1970 tarih ve E: 1970/25–26, K: 1970/32 sayılı kararı, Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi, sayı: 8, Ankara, 1971, 343–363.

²⁵ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: ARSLAN, 1999: 78–88.

²⁶ GÜNEŞ, Turan: Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul, 1956, 68–70; ÖZBUDUN, 1960: 219.

²⁷ ARSEL, 1966: 347–349; ÖZBUDUN, 1960: 219.

amaçlanmaktadır²⁸. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere meclis araştırması, esasen doğrudan doğruya bir denetleme aracı değildir, bu nedenle diğerlerine göre farklılık arz etmektedir. Bu durum, Anayasanın 98/3. maddesindeki, “*Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.*”, Meclis İktüzüğünün 104. maddesindeki; “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin Anayasanın 98 inci maddesinin üçüncü fıkrası gereğince yapacağı incelemedir.*” şeklindeki açık ifadelerden de anlaşılmaktadır²⁹.

B) Meclis Araştırması

1) Tarihsel Gelişim

Tarihsel süreç içerisinde I. ve II. Meşrutiyet Dönemi ile 1921 Anayasası Döneminde konuyla ilgili yasal bir düzenlemenin bulunmamasına rağmen Meclis-i Mebusan’ın ve Milli Mücadele Dönemi Millet Meclisi’nin zaman zaman “pek etkili olmasa”³⁰ da hükümeti denetlemek, uygulamadaki bazı aksaklıkları gidermek ve bilgi edinmek amacıyla meclis araştırmaları yaptıkları görülmektedir³¹.

Söz konusu kurum mevzuatımızda açık bir şekilde ilk olarak 1924 Anayasası’nın 22. maddesinde; “*Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı Meclisin cümlei salahiyetinden olup şekli tatbiki Nizamnamei Dâhili ile tayin olunur.*” şeklinde düzenlenmiştir³². O zamanki adı “Meclis tahkikatı” olan kurumun düzenlenme amacı; çıkarılması düşünülen bir kanuna ilişkin veya hükümetin siyasal faaliyetlerine yönelik bilgilerin toplanması ve Meclis tarafından yürütülecek olan yargısal nitelikteki araştırmaları gerçekleştirmekti³³.

1961 Anayasası döneminde ve günümüzde ise; Başbakan ve bakanlar kurulu üyelerinin cezai sorumluluklarına ilişkin yargısal nitelikteki Meclis incelemeleri (Meclis soruşturması) ile bunun dışındaki denetim ve bilgi edinmeye yönelik incelemeler (Meclis araştırması) birbirinden ayrı bir şekilde 1961

²⁸ SOYSAL, 1993: 200; GÖZÜBÜYÜK, 1986: 204.

²⁹ ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 2. baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, 1973, 257-258; TANİLLİ, 1982: 386.

³⁰ Pek etkili olmasa tabirini kullanmamın sebebi; I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri bakımından padişahın Meclis üzerindeki gücü, baskısının unutulmaması gerektiğinden, 1921 Anayasası dönemi bakımından ise meclis hükümeti sisteminin doğal işleyişinden kaynaklanmaktadır.

³¹ İSLAM, N. Latif: Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı, Ankara, 1966, 48 vd.; ONAR, 1977: 49-60, 58-59.

³² TANÖR, Bülent-BEYGO, Taner: Türk Anayasaları ve Anayasa Mahkemesi Kararları, İstanbul, 1966, 43.

³³ ONAR, 1977: 1-2, 60-61; ARSEL, 1966: 332.

Anayasası madde 88³⁴, 1982 Anayasası madde 98' de düzenlenmiştir.

2) Yabancı Ülke Anayasalarındaki Meclis Araştırması İle İlgili Düzenlemeler

Meclis araştırmaları ile ilgili olarak, kimi ülkelerin (İtalya, Almanya, Fransa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Belçika, Brezilya, Japonya, Hollanda vs.) Anayasalarında açık bir düzenlemeye yer verdikleri, kimilerinin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Yunanistan, Fransa, Azerbaycan³⁵ vs.) ise bu tarz bir norma yer vermedikleri görülmektedir.

Konuyu Anayasalarında açık bir normla düzenleyen ülkelerden İtalyan Cumhuriyeti Anayasası'nın 82. maddesine göre; "Her meclis, kamu menfaatinin ilgilendiren konular hakkında araştırma açabilir. Bu maksatla, her meclis, üyeleri çeşitli grupları temsil edecek şekilde bir komisyon seçer. Bu araştırma komisyonları araştırmalarında ve tetkiklerinde adli makamın haiz oldukları yetki ve sınırlara sahiptir."³⁶ Söz konusu madde salt "Yasama araştırmalarına ve siyasi araştırmalara" ilişkindir. Anonim Bankerler" ve "Mafia"³⁷ hakkında meclis araştırması açılması örnek olarak gösterilebilir. Kişisel araştırmalar, seçimlere yönelik araştırma ve soruşturmalar bu kapsamda kabul edilmemektedir³⁸.

İsveç Anayasası'nın 90. maddesine göre; "Rigsdag'³⁹ meclisleri, meclis araştırma yetkisine sahiptirler. Ancak, memurların azline ve tayinine, icrai ve kazai mercilerin karar ve hükümlerine, hususi şahıs ve teşekküllerin faaliyetlerine veya herhangi bir kanun, emirname ve tüzüğün icrasına ilişkin konular ile temel kanunlarda açıkça belirtilmiş olan haller dışındaki konulara

34 1961 Anayasası'nın 88. madde hükmü şöyledir: "*Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki meclisin yetkilerindedir.*" AYBAY, Rona: Karşılaştırmalı 1961 Anayasası, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1963, 141.

35 Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası, Hazırlayan: ALESKERLİ, Alesker (Çevrimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-eleskerli.doc>, 31.03.2006.

36 "The Constitution of Italian Republic": Constitutions of the Countries of the World, By. FLANZ, H. Gisbert, Ed. FLANZ, H. Gisbert, c: IX, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 2000; İtalyan Cumhuriyeti Anayasası, Çeviren; GÖZÜBÜYÜK, A. P.: Ankara, 1953, 21.

37 Mafia hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: EVİK, Vesile Sonay: Çıkar Amaçlı Suç Örgütlenme Suçu, İstanbul, Beta, 2004.

38 VEZIO, Crisofulli-LIVIO, Paladin: Commentario breve alla costituzione, Cedam, Milano, 1990, 513-514.

39 Rigsdag= Parlamento. Bakınız: GÖZLER, Kemal: "Cumhuriyet ve Monarşi", (Çevrimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/cumhuriyet.htm>, 20.04.2006.

ilişkin meclis araştırması açılmaz.”⁴⁰

Alman mevzuatına baktığımızda konuya ilişkin düzenlemeye Alman Anayasası'nın “Soruşturma Komisyonları” başlıklı 44. maddesinde yer verildiği görülmektedir. Söz konusu hükme göre; “*Bundestag*⁴¹, kendiliğinden veya üyelerinin dörtte birinin talebi ile zorunlu olarak, gerekli delilleri açık oturumda değerlendirecek bir soruşturma komisyonu kurabilir. Delillerin ileri sürülmesinde Ceza Muhakemeleri Usulü hükümleri kıyas yoluyla uygulanır. Mektup, posta ve haberleşmenin gizliliğine dokunulamaz. Mahkemelerle idari makamlar, meclis araştırmasını yürüten komisyona hukuki ve idari yardımla yükümlüdürler. Komisyon kararları hâkim tarafından tartışılmaz. Mahkemeler, soruşturmaya konu teşkil eden olayın değerlendirilmesinde ve hüküm tesisinde serbesttirler.”⁴²

Belçika Anayasası'nın 56. maddesi hükmü uyarınca; “Kamu işlerinin yürütülmesi şeklinin denetlenmesi konusunda meclislerden her birinin araştırma yetkisi bulunmaktadır.”⁴³

Japon Anayasası'nın 62. maddesinde de, “Her bir meclisin hükümetle ilgili olarak meclis araştırması yapabileceği, tanıkların hazır bulunmalarını, konuya ilişkin belgelerin ve kayıtların verilmesini isteyebilecekleri”⁴⁴ şeklinde hüküm bulunmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası'nın “Araştırma ve soruşturma” başlıklı 98. maddesine göre; “Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir. Cumhuriyet Meclisi Araştırma ve Soruşturma Komiteleri, araştırma ve soruşturma ile ilgili her türlü belgeyi görmeye, bilgi almaya, tanık çağırma ve onları sorguya çekmeye yetkilidir. Araştırma ve Soruşturma Komitelerince istenen bilgi ve belgeleri vermeyen ve Komite çağrularına uymayanlar hakkında uygulanacak yaptırımlar

40 PEASLEE, *Constitutions of Nations*, c: III, 1950, 111. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1960: 244)

41 *Bundestag*= Federal Millet Meclisi. Bakınız: Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Çeviren; ÜNAL, Şeref, Ankara, 1972, 22.

42 “The Constitution of German”: *Constitutions of the Countries of the World*, By. FLANZ, H. Gisbert, Ed. FLANZ, H. Gisbert, c: VII, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 2003; Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası, Çeviren; ÜNAL, Şeref, Ankara, 1972, 22.

43 “The Constitution of Belgium”: *Constitutions of the Countries of the World*, By. FLANZ, H. Gisbert, Ed. FLANZ, H. Gisbert, c: II, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 2001; PEASLEE, 1950: 111. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1960: 244)

44 “The Constitution of Japan”: *Constitutions of the Countries of the World*, By. FLANZ, H. Gisbert, Ed. FLANZ, H. Gisbert-BLAUSTEIN, P. Albert, c: IX, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 1990; ONAR, 1977: 14.

ve diğer esaslar yasa ile düzenlenir.”⁴⁵

Danimarka Anayasası'nın 51. maddesine göre; “Kamu menfaatini ilgilendiren konuları incelemek üzere Folketing (Danimarka Ulusal Meclisi=Parlamento)⁴⁶ üyeleri arasından komisyonlar kurulabilir. Bu komisyonlar, gerekli her türlü yazılı veya sözlü bilgiyi, kamusal ya da özel kişilerden isteyebilir.”⁴⁷

İspanya Anayasası'nın 76. maddesine göre; “Kongre, senato veya her iki meclis birlikte, kamu menfaatini ilgilendiren herhangi bir sorunu incelemek için araştırma komisyonu atayabilirler. Komisyonların ulaştıkları sonuçlar, mahkemeleri bağlamaz, yargı kararlarını etkilemez, ancak gerek duyulduğunda araştırmanın sonucunun C.Savcısına bildirilmesi gerekmektedir. Kişilerin meclisin talebi doğrultusunda komisyon önünde tanıklık yapmaları zorunludur. Bu yükümlülüğe uymamanın cezası Kanunla belirlenir.”⁴⁸

Brezilya Anayasası'nın 53. maddesine göre, “Meclis ve Federal Senato, üyelerinin üçte birinin teklifi ile muayyen bir mesele hakkında araştırma komisyonları kurar. Bu komisyonların oluşumunda, 40. maddenin müstakil fıkrasında yer alan kıstasa riayet olunur.”⁴⁹

Hollanda Anayasası'nın 53. maddesine göre; “Her bir Meclis, ayrı ayrı veya birlikte, Parlamento Kanunu ile tanzim edilecek tarzda araştırmada bulunma hakkına sahiptir.”⁵⁰

Yunanistan Anayasası'nda meclis araştırması ile ilgili doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Konuyla ilgili tek benzer hüküm, “Parlamento İçtüzüğü” başlıklı 65. maddenin 5. fıkrasında yer almaktadır. Söz konusu fıkra hükmü; “*Parlamentoya yasama faaliyetlerinde yardım sağlamak üzere,*

---

45 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Anayasası, (Çevrimiçi), <http://www.mahkemeler.net/mahkeme-web-t/anayasa/anayasa.doc>, 31.03.2006.

46 (Çevrimiçi), <http://www.deik.org.tr/bultenler/2006130162721Danimarka-Aralık2005.pdf>, 24.04.2006.

47 “The Constitution of Denmark”: Constitutions of the Countries of the World, By. **ROXANN, E. Henry** ve **KENNETH, E. Miller**, Ed. **FLANZ, H. Gisbert-BLAUSTEIN, P. Albert**, c: V, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 1985.

48 “The Spanish Constitution”, Constitutions of the Countries of the World, Ed. **FLANZ, H. Gisbert-BLAUSTEIN, P. Albert**, c: XVII, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 1991.

49 **PEASLEE**, 1950: 190. (Zikreden: **ÖZBUDUN**, 1960: 246)

50 The Constitution of the Kingdom of the Netherlands”: Constitutions of the Countries of the World, By. **FLANZ, H. Gisbert**, Ed. **FLANZ, H. Gisbert**, c: XIII, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 1996.

İçtüzük hükümleriyle, bilimsel araştırma birimi kurulabilir.”⁵¹ şeklindedir.

Rusya Federasyonu Anayasası’nda da konuyla ilgili açık bir hüküm bulunmamaktadır⁵². Yine meclis araştırmasına ilişkin benzer hüküm 101. maddenin 3. fıkrasında yer almaktadır. Buna göre; “*Federasyon Konseyi ve Devlet Duması, komite ve komisyonlar oluşturur, kendi yetki alanlarındaki konularda parlamento dinlemeleri gerçekleştirir.*”⁵³

Mevzuatlarında açık bir norma yer veren ülkelerin konuyla ilgili ayrıntılı düzenlemeyi; (söz konusu yetkinin konusunun ve kapsamının ne olması gerektiği hakkındaki) a) Anayasa, b) Özel bir kanun⁵⁴ veya c) Bizde olduğu üzere “Sessiz anayasalar”⁵⁵ olarak da isimlendirilen ve her meclisin adeta “Hakemi”⁵⁶ olduğu Meclis İçtüzüğü hükümleri ile gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Konuyla ilgili olarak Anayasalarında açık bir norma yer vermeyen ülkelerin başında İngiltere ve ABD gelmektedir. Anayasalarında bir hüküm olmamasına rağmen, gerek içtihat hukukun etkisi, gerek yürütmenin uygulamaları, kanun yapma yetkisinin, mecburen, kanunlara yönelik malumatı toplama yetkisini de kapsadığını ve bu suretle örtülü de olsa meclis araştırmasına cevaz verilmiş olduğu kabul edilmektedir. Hal böyle olmakla beraber anayasada düzenlenmemiş bir meclis araştırması, salt anayasanın yasama organına açıkça tanımış olduğu yetkilerin kullanılabilmesi bakımından ge-

51 Yunanistan Anayasası, Çeviren; **YAZICI, Serap**: İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2005, 65; “The Constitution of Greece”, Constitutions of the Countries of the World, By. **FLANZ, H. Gisbert**, Ed. **FLANZ, H. Gisbert**, c: VII, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 2003.

52 Mevcut durum bu olmakla beraber, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde SSCB Anayasası’nın 51. maddesinde; “Birlik Sovyeti” ve “Milletler Sovyeti”nden oluşan Yüksek Sovyet’in, gerekli bulunduğu durumlarda herhangi bir konu hakkında kuracağı komisyon aracılığıyla araştırmada bulunabileceği ve ülkedeki kuruluşlarla, görevlilerin, söz konusu araştırmayı yürütmekte olan komisyonun taleplerine uymakla yükümlü oldukları şeklinde açık bir hüküm yer almaktaydı. **ONAR**, 1977: 13.

53 Rusya Federasyonu Anayasası, Hazırlayan: **Aleskerli, Alesker** (Çevrimiçi), <http://www.anayasa.gen.tr/rusya.htm>, 31.03.2006; “Constitution of the Russian Federation”: Constitutions of the Countries of the World, By. **FLANZ, H. Gisbert**, Ed. **FLANZ, H. Gisbert-BLAUSTEIN, P. Albert**, c: XV, Oceana Pub., Inc. Dobbs Ferry, New York, 1994.

54 Örneğin; meclis araştırma komisyonlarının yetkileri Belçika’da 08.05.1880, Fransa’da 23.03.1914 (**ÖZBUDUN**, 1962: 110–111); Finlandiya’da 13.01.1928, İspanya ve ABD’de 1946 tarihli Kanunlarla düzenlenmiştir. (**KARAMUSTAFAOĞLU**, 1965: 10, dn: 26.)

55 **TUNAYA**, 1982: 91–93; **TEZİÇ**, 1998: 57.

56 **KARAMUSTAFAOĞLU**, 1965: 10.

rekli görülebilir⁵⁷. Aksi halde bir yetki gaspı söz konusu olur.

Amerikan Kongresi'nin adeta gözü ve kulağı haline gelmiş meclis araştırmaları, kongre faaliyetleri arasında mühim bir yere ve öneme sahip bulunmaktadır. İki ülkenin hükümet sistemleri arasındaki farklılıktan dolayı meclis araştırmalarına ABD'de, İngiltere'nin aksine çok sık başvurulmaktadır. ABD'de meclis araştırması; ileride çıkarılması düşünülen bir kanunla ilgili bilgi toplamak, yürütmenin denetlenmesini sağlamak veya yargısal görevlerin (sonucu tartışmalı olan seçimlere veya bir üyenin ihracına ilişkin olarak) ifası amacıyla yapılabilmektedir. İngiltere'deki uygulamanın aksine, ABD Mahkeme İctihatlarına göre; meclis araştırmasının kapsamı sınırsız değildir. Federal Yüksek Mahkemeye göre, bir meclis araştırmasının meşru kabul edilebilmesi için; yasama görevine yardımcı olacak mahiyette olması ve meclis kararında araştırmanın amacının açıkça belirtilmesi gerekmektedir⁵⁸.

Gerçek anlamda meclis araştırmaları İngiltere'de, Avam ve Lordlar Kamaralarının, belirli bir mesele veya kanun layihasıyla meşgul olmak ya da bir konuyu araştırmak amacıyla kendi üyeleri arasından belirledikleri "Seçilmiş Komisyonlar"ca gerçekleştirilmektedir. Gerçek anlamda ibaresini kullanmanın sebebi; İngiltere'de bunun dışında 1921 tarihli Tahkikat Mahkemeleri Kanunu'na dayalı olarak yapılan bir diğer araştırma çeşidinin daha bulunmasındandır. Bu tarz araştırmanın açılması da, meclislerden birinin kararı ile olmaktadır, ancak üyeleri Kraliçe veya bir Devlet Bakanı tarafından seçilen mahkemelerce gerçekleştirilmektedir⁵⁹. Bir mahkeme kararında da belirtildiği üzere İngiliz mevzuatı uyarınca; hakkında bilgi edinilmesi kamunun menfaatine olan herhangi bir husus hakkında meclis araştırması açılabilir⁶⁰.

3) Meclis Araştırmasının Konusu

Parlamentar rejimde meclis araştırmasının temel amacı, bilgi edinmektir. Ancak Meclis çeşitli yetkilere sahip olduğundan, edinmek isteyeceği bilginin konusu da sahip olunan yetkinin türüne göre değişiklik gösterebilir. Daha önce de belirttiğim üzere; a) Çıkarılması düşünülen bir kanun hakkında bilgi toplamak, b) Yürütmenin faaliyetlerini etkin bir şekilde denetleye-

⁵⁷ ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 109; ONAR, 1977: 15; ÖZBUDUN, 1960: 235.

⁵⁸ ÖZBUDUN, 1960: 239; ONAR, 1977: 17-19.

⁵⁹ ÖZBUDUN, 1960: 222-223.

⁶⁰ Yine aynı mahkeme kararına göre; "...Avam Kamarası ülkenin genel müfettişleri olup, tahkikatların konusunu belirleyecek herhangi bir sınır tayin etmek güçtür... Bu kapsama hangi hususların dahil olup olmadığı mesleğini belirleme yetkisi de bizzat parlamenterlere aittir." SCHWARTZ, American Constitutional Law, 76-77. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1960: 225, dipnot. 18.)

bilmek amacıyla aydınlanmak, c) Ülke bakımından hayati önem arz etmekte olan bir konu hakkında (örneğin; ziraatın, ticaretin ve sanayiinin, işçi sınıfının durumu⁶¹, bugünlerde gündemde olan nükleer enerjiye gerek olup olmadığı konularında) önceden hazırlıklı olmak isteyebilir. d) Hatta yargısal bir takım görevleri yerine getirmek için de bilgi edinmek zorunluluğu ve gereği duyar. Bu amaçlardan hareketle meclis araştırmasını aşağıdaki şekilde üçe ayırmak mümkündür⁶²:

a) Yasama Araştırması

Meclisin ileride çıkarılması düşünülen bir kanun hakkında bilgi toplamak amacıyla veya mevcut bir kanunun işleyişine ilişkin var olduğu düşünülen aksaklıkları ortaya koymak ve bu aksaklıkların ortadan kaldırılması için nelerin yapılabileceğine ilişkin olarak kendi üyeleri arasından bir komisyon seçerek inceleme ve değerlendirme faaliyetinde bulunmasına “Yasama araştırması” denir. Amaç bu olduğundan kanunla düzenlenme imkânı olan herhangi bir konuda (ekonomik, ticari, sosyal, endüstriyel, idarenin düzenlemelerine ilişkin)⁶³ yasama araştırması yapılabilir. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, inceleme ve bilgi toplamanın mutlak surette Bakanlar Kurulu faaliyetleriyle ilgili olması şart değildir⁶⁴.

b) Siyasal Araştırma

Parlamente, başkanlık ve meclis hükümeti sistemleri karşılaştırıldığında, Meclisin denetim yollarının birincisinde, ikincisine oranla daha fazla olduğu tespit edilmektedir. Meclis hükümeti sisteminde ise, yasama ile yürütme iç içe olduğundan, yukarıdaki anlamıyla bir denetlemenin değil, yasama tarafından yürütmeye verilmiş direktiflerin yerine getirilip getirilmediğine yönelik devamlı bir kontrolün söz konusu olduğu görülmektedir⁶⁵.

Parlamente sistemde Meclis tarafından gerçekleştirilen denetim amaçlı bu faaliyetten yarar sağlanabilmesi için öncelikle Meclisin, hükümetin politikası, somut işlemleri hakkında bilgi edinmesi gerekmektedir. Meclisin bu

61 ESEN, B. Nuri-ARSEL, İlhan-SAVCI, Bahri: Anayasayı İhlal Davası Duruşmalarına Sunulan Hukuki Mütalaa, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yassıada, 1960-1961, 110.

62 GÜNEŞ, 1956: 68 vd.; ÖZBUDUN, 1962: 99; ONAR, 1977: 6; LAFERRIERE, Anayasa Manüeli, 1947, 1091-1094. (Zikreden: ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 114.)

63 ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 110; ONAR, 1977: 6-7; GÜNEŞ, 1956: 69; ÖZBUDUN, 1962: 100; İSLAM, 1966: 17.

64 TANİLLİ, 1982: 386.

65 ARSEL, 1966: 21-22; TUNAYA, 1982: 184-185; ONAR, 1977: 8.

amaca yönelik olarak bir komisyon seçerek inceleme faaliyetinde bulunmasına “Siyasal araştırma” denilmektedir⁶⁶. Siyasal araştırma, Meclisin hükümet hakkındaki kontrol vasıtası olarak karşımıza çıktığından örneğin; bir bütün olarak “Basın, bir siyasi parti” doğrudan doğruya araştırma konusu yapılamaz⁶⁷.

c) Yargısal Araştırma

Meclisin, yargısal nitelikteki yetkilerini kullanmak amacıyla bir komisyon seçerek araştırma ve değerlendirme faaliyetinde bulunması da “yargısal araştırma” şeklinde isimlendirilmektedir⁶⁸. Yargısal araştırma da kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır:

aa) Seçim Tutanaklarına İlişkin Olarak Yapılan Yargısal Araştırma

Seçimlerden sonra, parlamento üyelerinin seçildiklerine ilişkin tutanakların hukuki bakımdan onaylanmasına veya iptal edilmesine ilişkin Meclisçe yapılan araştırmaya “Seçim tutanaklarına ilişkin olarak yapılan yargısal araştırma” denir⁶⁹. Bu araştırma sonucunda, seçim sonuçlarına ilişkin çekişme, kesin olarak sonuçlanmış olacağından, Meclis, yargısal bir faaliyet gerçekleştirmiş (işlemlerde bulunmuş) olmaktadır⁷⁰. Kanaatimce, bu tarz bir faaliyet gerçekleştirirken Meclisin objektif bir şekilde hareket etmesi, mevcut politik eğilimlerden etkilenmemesi mümkün olmayıp, ülkemizde olduğu şekilde bu denetimin bağımsız yargı tarafından yapılması daha doğrudur.

bb) Yürütme Organının Suçlandırılmasına İlişkin Olarak Yapılan Yargısal Araştırma

Yasama organının yargısal nitelikteki diğer bir yetkisi de; yürütme orga-

⁶⁶ İSLAM, 1966: 16; ONAR, 1977: 8; GÜNEŞ, 1956: 70; ÖZBUDUN, 1962: 99.

⁶⁷ KUBALI, 1960–1961: 102; TUNAYA, Anayasayı İhlal Davası Duruşmalarına Sunulan Hukuki Mütalaa, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yassıada, 1960–1961, 103.

⁶⁸ ÖZBUDUN, 1962: 100; ONAR, 1977: 9. Kimi yazarların, “Yargısal araştırma” tabiri yerine salt seçim tutanakları üzerinde yapılan araştırmalara ilişkin olarak “Seçim araştırması” adını verdikleri (İSLAM, 1966: 15), kimilerinin ise, bu tür araştırmaları da “Siyasal araştırma” türü kapsamında ele aldıkları (GÜNEŞ, 1956: 70) görülmektedir.

⁶⁹ ÖZBUDUN, 1962: 100; ESEN ve diğerleri, 1960–1961: 111; ÖZBUDUN, 1960: 222. Yunanistan Anayasası’nın 58. maddesine göre, bu yetki 100. madde kapsamındaki Özel Yüksek Mahkemeye aittir. (Yunanistan Anayasası, 2005: 62) Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri, Federal Almanya Cumhuriyeti ve İtalyan Cumhuriyeti Anayasalarına göre bu yetki doğrudan parlamentoya aittir. ONAR, 1977: 9, dipnot. 26; ÖZBUDUN, 1960: 235.

⁷⁰ ÖZYÖRÜK, Mukbil: İdare Hukuku Dersleri, Ankara, 1972–1973, 50–52, 139.

nı üyelerinin görevlerine ilişkin suçlardan dolayı suçlandırılmasına, diğer bir deyişle yargılanıp yargılanmayacaklarına ilişkin karar vermektir. Suçlandırılmasına karar verdikten sonra kimi ülke mevzuatları uyarınca yargılamayı da “Yasama organı” (örneğin; ABD Anayasasına göre Senato, İngiliz Anayasasına göre ise Lordlar Kamarası) yapmakta, kimi ülkelerde (İtalya, Fransa, Türkiye vs.) ise üçüncü kuvvet niteliğindeki “Yargı organı” yapmaktadır⁷¹.

Bu tarz bir suçlamada bulunmazdan önce konu hakkında bir soruşturma yapılması gerekmektedir. Ancak bu soruşturma siyasal nitelikte olmayıp, başbakan veya bakanlardan birisinin görevine ilişkin bir suç işleyip işlemediğinin belirlenmesine ilişkindir. Diğer bir deyişle, tıpkı bir önceki soruşturmada olduğu üzere Meclis tarafından bir anlamda yargısal bir faaliyet gerçekleştirilmiş (işlemde bulunulmuş) olmaktadır⁷².

d) Mevcut Durum

1982 Anayasası'nın 98. maddesi kapsamında Meclisin, çıkarılması düşünülen bir kanunla ilgili olarak ne gibi bir düzenlemenin uygun olacağına ilişkin bilgi edinmek amacıyla “Yasama araştırması” veya hükümeti etkin bir şekilde denetlemek amacıyla “Siyasal araştırma” yapma yetkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Meclis ancak, yasama organı tarafından kanunla düzenlenebilecek konular veya hükümetin her hangi bir faaliyeti hakkında meclis araştırması açabilir. Örneğin; “*idari bir birimin davranışı, belirli bir kanunun uygulanma sonuçları, parlamentonun kesin bilgi istediği her hususta*”⁷³ olabilir.

Bunların dışındaki bir konuda örneğin; bir kimsenin suçlu olup olmadığı, kişilerin özel işlerinin niteliği, yargı organınca verilmiş bir kararın yerinde olup olmadığı vs. konularında meclis araştırması açmak imkânı yoktur⁷⁴. Zira meclis soruşturması bahsini anlatırken de değindiğim gibi, Başbakan veya bakanların Yüce Divana gönderilmelerine ilişkin meclis soruşturması dışında, kişilerin bu tarz bir araştırma konusu yapılabilmesi, Meclisin yetkisi

⁷¹ TUNAYA, 1982: 558; ARSEL, 1966: 134; KUBALI, H. Nail: Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, İstanbul, 1971, 435; ONAR, 1977: 11-12.

⁷² ÖZYÖRÜK, 1972: 50-52, 139; GÜNEŞ, 1956: 69, dipnot. 37.

⁷³ CLOKIE, H. McDonald-ROBINSON, J. William: Royal Commissions of Inquiry, London, 1937, 61. (Zikreden, ONAR, 1977: 26, dipnot. 104.) ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 110.)ONAR, 1977: 6-7; GÜNEŞ, 1956: 69; ÖZBUDUN, 1962: 100.

⁷⁴ KUBALI, H. Nail: Anayasayı İhlal Davası Duruşmalarına Sunulan Hukuki Mütalaa, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yassıada, 1960-1961: 100.

dâhilinde değildir⁷⁵. Bu tarz bir yetki olsa olsa münhasıran yargı organına ait olabilir⁷⁶. Bu nedenle bunların dışındaki konular hakkında meclis araştırması açılması istemine ilişkin önerilerin gündeme dahi alınmaması gerektiğini düşünmekteyim⁷⁷.

Konuyla ilgili olarak ABD Yüksek Mahkemesi'nin bir kararında; "...Vatandaşların özel işleri hakkında, yasama organının araştırma yetkisinin bulunmadığı...", bir diğerinde ise; "...Onarım ve karşılanması, ancak bir mahkeme kararı ile mümkün olabilecek hallerde, bu yetkinin yasama organınca kullanılamayacağı, bu tür sorunların kuvvetler ayrılığı ilkesi uyarınca yargı organına bırakılması gerektiği..." şeklinde görüş bildirdiği görülmektedir⁷⁸.

Tüm bunlara ek olarak bir araştırma konusunun yasama araştırması mı, yoksa siyasal araştırma konusu mu olduğunu önceden belirlemek pek mümkün olmamaktadır. Ayrıca kimi zaman her iki konunun bir arada olduğu bir meclis araştırması da açılabilir. Bu nedenlerden dolayı kanaatimce meclis araştırması açılması isteminin belirli (somut) ve net bir konuya ilişkin olması, ayrıca gerekçeli olması da yerinde bir uygulama olacaktır⁷⁹.

4) Meclis Araştırması Açılmasının Yöntemi

Anayasamızda ve bir başka yasal düzenlemede meclis araştırmasının kimler tarafından, ne şekilde ve nasıl yürütüleceğine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Konu hakkında Meclis İçtüzüğü'nün 104-105. maddelerinde ayrıntılı bir düzenlemeye yer verildiği görülmektedir.

İçtüzüğü'nün 104. maddesi gereği, meclis araştırmasının açılmasında "Genel görüşme"ye ilişkin hükümler uygulanır. Buna göre; meclis araştırması,

---

⁷⁵ SOYSAL, Mümtaz: Anayasaya Giriş, 2. baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1969, 271; ONAR, 1977: 24-26, 92-94; ALDIKAÇTI, 1973: 257-258; SOYSAL, 1993: 200; GÖZÜBÜYÜK, 1986: 204. TANILLI, 1982: 386.

⁷⁶ KUBALI, 1960-1961: 100.

⁷⁷ Aynı yöndeki görüş ve konuyla ilgili 1961 Anayasası dönemindeki uygulama için bakınız; ONAR, 1977: 92-93.

⁷⁸ ABD Yüksek Mahkemesi'nin söz konusu kararları için bakınız: ONAR, 1977: 24, dipnot. 97; ÖZBUDUN, 1960: 238-239.

⁷⁹ Bizim içtüzüğümüzde yer almamakla beraber, Fransız İçtüzüğü'nün 139, 140. maddelerinde bu konuya değinilmekte, istemin açık ve gerekçeli bir şekilde ortaya konulması gerektiği ifade edilmektedir. (ÖZBUDUN, 1962: 106; ONAR, 1977: 26, dipnot. 106.) 1961 Anayasası döneminde soyut olup belirli bir konuya değinmeyen araştırmaların gündeme alınmamasına ilişkin örnekler için bakınız: ONAR, 1977: 94, dipnot. 169-170.

hükümet, siyasi parti grupları⁸⁰ veya en az yirmi milletvekili tarafından Meclis Başkanlığına verilecek bir önerge ile istenebilir. Araştırma istemi önergesi beş yüz kelimedenden fazla ise, önerge sahipleri beş yüz kelimeyi geçmemek üzere özetini eklemek zorundadır. Meclis araştırması açılıp açılmamasına Meclis Genel Kurulu karar verir. Bu konudaki görüşmede, hükümet, siyasi parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi konuşabilir⁸¹.

Kanaatimce parlamenter rejimde hükümetin kendisini denetletmek amacıyla araştırma komisyonu kurulmasını istemesi olası değildir. Çıkarılması düşünülen bir kanun veya ülke bakımından hayati önem arz etmekte olan bir konu hakkında araştırma yapmak amacıyla meclis araştırması açılması da uygulama açısından pek mümkün görünmemektedir. Elinde her türlü yetki ve imkân olan hükümetin bu konularda meclis araştırması açmasına ihtiyacı olmadığını, bu tarz bir istemde bulunması halinde yasama karşısında aciz kaldığı, yasamanın yardımına ihtiyacı olduğu kanısına neden olabileceğini düşünmekteyim.

Bu nedenlerden dolayı meclis araştırması açılması isteminin hükümete de tanınmış olmasının pratik hiçbir anlamı olmadığı gibi, bu kurumun niteliği ile de bağdaşmamaktadır⁸² Kanaatimce bu yönde zaten bugüne kadar hükümetlerden herhangi bir öneri gelmemesi de bu görüşü doğrular niteliktedir.

II) MECLİS ARAŞTIRMA KOMİSYONU VE YETKİLERİ

A) Genel Olarak

Meclis Genel Kurulunca, meclis araştırması açılmasına karar verilmesi durumunda İçtüzüğü'nün 105. maddesi hükmü uyarınca Meclis, kendi üyeleri arasından bu araştırmayı yürütecek özel bir komisyon oluşturur⁸³. Komisyonlar, yasama meclisi genel kurulunun siyasal yönden bölümlere (işbölümüne) ayrılmış birer parçalarıdır. Komisyonların amaçları; **a)** Yasama teşebbüsünün (kanun teklifi, inceleme ve onaylamanın) ilk incelemesini yapmak, **b)** Meclis içinde bir ön tartışma sağlamak, **c)** Meclis genel kurul görüşmele-

⁸⁰ 1982 Anayasası'nın "İçtüzük, siyasi parti grupları ve kolluk işleri" başlıklı 95. maddesinin 2. fıkrasına göre; "*Siyasi parti grupları, en az yirmi üyeden meydana gelir.*"

⁸¹ TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 288; ONAR, 1977: 83-91; GÖZLER, 2000: 418.

⁸² Aynı doğrultudaki görüş ve konuyla ilgili 1961 Anayasası dönemindeki Meclis tartışmaları için bakınız: ONAR, 1977: 84-85, dipnot. 145-147.

⁸³ Meclis araştırması açılması ve komisyon kurulması, kural olarak ilgili Meclisin kararını gerektirmektedir. Ancak bazı ülkelerde (Örneğin; Fransa ve İngiltere'de) geçmişte bunun kanunla da yapıldığı tespit edilmiştir. ÖZBUDUN, 1962: 105.

rinde dayanak olacak bir raporu önceden hazırlamak, d) İncelemeye konu olayların esası hakkında karar vermek, e) Önemli noktaları teker teker çözmek, e) ikna etmek, f) Soruşturma ve araştırma yapmaktır⁸⁴.

Oluşturulan bir meclis araştırma komisyonunun üye sayısı, çalışma süresi ve gerektiğinde Ankara dışında da çalışabileceği konularında karar verme yetkisi Genel Kurula aittir⁸⁵. Bazı ülkelerde, bizde olduğu üzere meclis araştırmaları, bu amaca yönelik kurulmuş özel komisyonlar tarafından, diğer bazılarında ise daimi komisyonlarca gerçekleştirilmektedir. Örneğin; İngiltere, İtalya ve Fransa'da meclis araştırması, özel komisyonlar, Norveç'te münhasıran Millet Meclisi üyelerinden oluşan "Protokol Komisyonu", İsveç'te ise "Anayasa Komisyonu" tarafından yapılmaktadır⁸⁶.

Araştırmasını üç ay içinden bitiremeyen komisyona bir aylık kesin süre daha verilir. Komisyon, bu süre zarfında da çalışmasını tamamlayamazsa o ana kadar elde edilen bulgular, varılan sonuçlar hakkında Genel Kurulda görüşme açılır. Genel Kurul, bu görüşme ile yetinebilir veya yeni bir komisyon kurabilir.

Komisyon, öngörülen sürede araştırma faaliyetlerini bitirdiğinde, incelenen konuya ilişkin olarak görüş ve düşüncesini bir rapor halinde Meclise sunar⁸⁷. Bir araştırma komisyonun faaliyetinin sona erdiğini belirleyecek tek kıstas; hazırlamış olduğu raporunu meclise sunmasıdır⁸⁸. Raporunda, komisyonun kendisini kuran meclisin aydınlanmak, bilgi edinmek istediği konulara ilişkin objektif değerlendirmesi, yargısı yer almalıdır⁸⁹. Rapor hakkında mecliste genel görüşme açılır. Bu raporlar, genel kurul görüşmelerine meraklı olan Meclis üyeleri bakımından faydalı birer bilgi kaynağıdır⁹⁰.

Meclis araştırma komisyonunca yapılan incelemeyi müteakip hazırlanan rapor hakkındaki genel görüşme sonunda herhangi bir karar alınmaz, siyasi veya cezai ya da hukuki sorumluluk söz konusu değildir. Hatta hükümetin de

---

⁸⁴ KARAMUSTAFAOĞLU, 1965: 9, 12; ÖZBUDUN, 1960: 219-222.

⁸⁵ TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 288; GÖZLER, 2000: 418. Komisyonunun kuruluşu, çalışma şekli ve yetkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: ONAR, 1977: 109 vd.

⁸⁶ ÖZBUDUN, 1962: 104-105.

⁸⁷ KARAMUSTAFAOĞLU, 1965: 192-193.

⁸⁸ BIAYS, Philippe: Les Commissions d'Enquête Parlementaire, RDP, Tome, LXVIII, 1952, 458-460. (Zikreden: ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 119.)

⁸⁹ ONAR, 1977: 120.

⁹⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, 1965: 193.

sorumluluğunu doğurucu bir sonuç doğmaz⁹¹. Fakat;

a) Araştırmada elde edilen veri ya da bulgulardan hareketle hükümetin izlediği siyasetin kusurlu olduğu kanaati hâsıl olursa, hükümet ya da bir bakan hakkında gensoru önergesi verilebilir veya meclis soruşturması açılabilir.

b) Kusurlu görülen kamu görevlileri için yetkili mercilere suç duyurusunda bulunulabilir.

c) Yayınlanarak o konuda kamuoyu bilgilendirilebilir.

d) Raporla kanuna ya da hukuka aykırılık yönünde iddia ya da tespitler varsa, bu, yetkili makamlar için bir ihbar niteliğine dönüşebilir.

e) Bu araştırmadan doğan bilgiler Meclisin yeni bir kanun yapmasına ya da mevcut kanunlarda değişiklik yapması hususunda itici faktör olabilir⁹².

Tüm bu açıklananlardan da anlaşılmaktadır ki; meclis araştırması sonucunda hazırlanan rapor hakkındaki genel görüşmeden sonra yapılabilecekler⁹³, raporun Mecliste görüşülmesinin ardından ortaya çıkabilecek olasılıklar ve ayrı mekanizmalardır. Bu nedenle, araştırma sonucunda elde edilen veri veya bulguların gereğinin yapılması farklı konulardır⁹⁴.

B) Meclis Araştırma Komisyonunun Yetkileri

Kanaatimce konumuz doğrultusunda bir meclis araştırmasının kapsamının nelerden ibaret olması gerektiği, diğer bir deyişle komisyonun kişi ve konu bakımından yetkilerinin sınırının ne olduğunun tespiti de önem arz etmektedir. Zira aksi takdirde görev ve yetki belirsizliği; a) Kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlaline, b) Parlamenter uygulama alanında uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar doğmasına sebep olabilir. Konu hakkında geçmişte gerek Fransa'da, gerek ABD'de çok sert ve kırıcı tartışmaların yaşandığı görülmektedir⁹⁵.

İngiltere'de meclis araştırmasının kapsamının ve komisyonun yetkilerinin nelerden ibaret olduğunun, araştırma açılması yönündeki meclis kararında açıkça gösterilmesi gerekmektedir. Fransa'da konuyla ilgili bir kanun

⁹¹ SOYSAL, 1993: 199-200.

⁹² TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 288; ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara, 1995, 274 vd. (Zikreden: İZGİ ve GÖREN, 2002: 939; ONAR, 1977: 122.)

⁹³ Araştırma sonucunda edilen veri ya da bulgulardan hareketle hükümet ya da bir bakan hakkında gensoru önergesi verilebilmesi veya meclis soruşturması açılması, kusurlu bulunan kamu görevlileri hakkında yetkili mercilere suç duyurusunda bulunulması vs.

⁹⁴ TANÖR ve YÜZBAŞIOĞLU, 2004: 288.

⁹⁵ KARAMUSTAFAOĞLU, 1965: 85-186.

bulunmasına rağmen, komisyonun yetkilerinin sınırları doğrudan bu kanunla tayin edilmemiştir. Söz konusu kanun, komisyonların bu yetkilere ne oranda sahip olunacağı konusundaki kararı Meclislere bırakmıştır⁹⁶.

Mevzuatımız kapsamında açılacak bir meclis araştırmasının kapsamı gerek Anayasa, gerek İçtüzükte yer alan çeşitli hükümler uyarınca sınırlandırılmıştır. Bu başlık altında, “Komisyonun kişilere ve Savcılık ile Mahkemelere” ve “Devlet sırları ile ticari sırlar”a ilişkin yetkileri hakkında açıklamada bulunulacaktır. Bununla birlikte mevzuatımızda doğrudan bir sınırlama bulunmamakla beraber tartışmalı bir konu olup, esas sorunu teşkil eden “Yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açılıp açılmayacağı” meselesi ise, ayrıntılı bir şekilde bir sonraki bölümde değerlendirilecektir.

1) Komisyonun Kişilere Yönelik Yetkileri

Komisyonların en geniş yetkilerle donatıldığı ülkelerin başında İngiltere gelmektedir. Avam Kamarası’ndan açık yetki almak kaydıyla, tanıkları çağırabilir (celp edebilir), yemin verdirebilir, gerekli belgeleri ilgili makamlardan isteyebilirler. Tanıklar, davete icabet etmemeleri durumunda, Kamaraya saygısızlıktan hapsedilebilirler. Tanıkların sorulan tüm sorulara cevap vermek mecburiyetleri bulunmaktadır. Buna karşılık bir takım haklara örneğin; Komisyon önündeki beyanları ve ifadeleri açısından tam bir yargı muafiyetine sahiptirler. ABD’de de, şahitlerin dinlenmesi ve belgelerin elde edilmesi konularında komisyonlar, federal mahkemelerin yetkilerine haizdirler. Komisyon emirlerine riayet etmeyen kimseler parlamento tarafından cezalandırılabilirler⁹⁷.

Kimi müelliflere göre, komisyonların kararlarına ve emirlerine uyulmaması durumunda parlamentoların cezalandırma yetkisi, yargısal olmaktan ziyade yasama yetkisinin tamamlayıcısı durumunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle; bu yetkinin kaynağı, meclislerin kendi kendilerini koruma haklarına dayanmaktadır. Çünkü Meclisler, ancak kendilerine yönelik saygısızlıkları bizzat cezalandırmak imkanına sahip olduklarında görevlerini layıkıyla yapmış olurlar⁹⁸.

İtalya’da meclis araştırma komisyonları herhangi bir adli otoritenin yetkisine sahip olup; tanık çağırıp dinleyebilir, belge talep edebilir, ev ve üst

⁹⁶ ÖZBUDUN, 1962: 108; MAY, Parliamentary Practice, 593. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1960: 225, dipnot. 20.)

⁹⁷ ÖZBUDUN, 1962: 109–110; ÖZBUDUN, 1960: 224–228, 237, 241–242.

⁹⁸ LANDIS, Constitutional Limitations on the Congressional Power of Investigation, H.L.R., c: 40, 157–160; CORWIN, The Constitution of the United States, Analysis and Interpretation, 85. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1960: 242, dipnot. 83, 84)

arama kararı verebilir, bilirkişiye başvurabilir, telefon dinleyebilirler. Komisyonlar bu yetkilerini kullanırken adli kolluktan da yararlanabilirler. Bununla birlikte komisyonlar, adli otorite ile aynı sınırlamalara da sahiptirler. Örneğin; İtalyan Anayasası md. 24'e göre "savunma hakkı" dokunulmaz bir hak olup, meclis araştırma komisyonu önünde de bu haktan en etkin şekilde yararlanmak kuraldır⁹⁹.

Fransa'da, meclis araştırma komisyonlarının yetkilerini düzenleyen 23.03.1914 tarihli Kanun hükümleri uyarınca; tanıkların, Komisyonun davetine uymamaları veya yemin etmeyi reddetmeleri durumunda, adli mahkemelerce para cezasına hükmolunabilmektedir. Davete uymayanlar hakkında Komisyonun bizzat ihzar etme yetkisi bulunmayıp, ancak savcılık kanalıyla yaptırabilmektedir. Belçika'da konu, 08.05.1880 tarihli Kanunla düzenlenmiştir. Komisyonların yetkileri sulh yargıcınıninkiyle eşdeğerdir. Tanıklar, komisyonun davetine uymaya ve beyanda bulunmazdan önce yemin etmeye mecburdurlar. Hollanda'da da, araştırma komisyonları, tanıkların dinlenmesi ve çağırılması konularında sulh yargıcının yetkilerine sahiptirler¹⁰⁰.

1982 Anayasası'nın 105. maddesi hükmü uyarınca Cumhurbaşkanının görevinden dolayı yaptığı işlemlerden sorumluluğu bulunmadığından, Cumhurbaşkanı'nın faaliyet ve görevlerine ilişkin bir meclis araştırması açılması isteminde bulunulamaz. Bilindiği üzere; parlamenter rejimde yürütme yetkisi fiilen, Başbakan ve bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu tarafından yürütülür. Diğer bir deyişle Bakanlar Kurulu salt bir karar organı olup, hizmetlerin yürütülmesi bizzat bakanlıklara aittir¹⁰¹.

Bu nedenle Bakanlar Kurulu hakkında meclis araştırması açılması isteminde bulunulamaz ve bilgi almak, denetimde bulunmak amacıyla Bakanlar Kuruluna başvurulamaz. Yine Anayasanın "Özel hayatın gizliliği" başlıklı 20. maddesi, "Çalışma ve sözleşme hürriyeti" başlıklı 48. maddesi hükümleri uyarınca gerçek veya tüzel kişilerin özel hayatına (ailevi yaşantılarına, ticari ilişkilerine, işlerine vs.) ilişkin konularda da meclis araştırması açılmaz¹⁰². Bu bağlamda tüzel kişilerin faaliyetleri ile gerçek kişiler, ancak bakanlar, kamu kurumları veya kamu müesseseleri ile ilgili olarak açılmış meclis araştırmaları vesilesiyle araştırma kapsamına dâhil edilebilirler¹⁰³.

⁹⁹ VEZIO-LIVIO, 1990: 512.

¹⁰⁰ ÖZBUDUN, 1962: 110-111.

¹⁰¹ EROĞLU, 1985: 150-15.

¹⁰² ÖZBUDUN, 2000: 284-285, 293-297; ONAR, 1977: 115-116.

¹⁰³ KUBALI, 1960-1961: 100, 102; ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 106; TUNAYA, 1960-1961: 103; AKSOY, 1960-1961: 105.

Yürütme işlemleri kapsamında hizmetlere ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi yetkisi ilgili bakanlıklara ait olduğundan, usulü dairesinde kurulmuş bulunan meclis araştırma komisyonlarının denetim ve bilgi edinmek amacıyla ilgili bakanlıklara, diğer bir deyişle “İdare”ye¹⁰⁴ başvurusu gerekmektedir. İçtüzük madde 105/3 hükmüne göre meclis araştırma komisyonu, “İdare” kapsamında, merkezi idare ve mahalli idarelerden, özel kanun ile veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalardan ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi almak yetkisine sahiptir.

Ancak konuyla ilgili olarak hatırda kalması gereken husus şudur: Komisyon, söz konusu kuruluşlardaki görevlilerin amiri konumunda olmadığından gerekli bilgi ve belgeleri doğrudan bu kuruluşlardan değil¹⁰⁵, bunların bağlı veya idari vesayetlerine tabi olduğu bakan kanalıyla istemelidir¹⁰⁶. Bu doğrultuda ilgili bakanın söz konusu isteme ilişkin olarak emir vermesi gerekmektedir. İlgili bakanın bu isteğini yerine getirmemesi durumunda Meclisin, diğer denetim yollarından “Meclis soruşturması” mekanizmasını harekete geçirmek yetkisi bulunmaktadır¹⁰⁷.

İçtüzüğün 105. maddesinin 4. fıkrasında; “Komisyon, gerekli gördüğünde uygun bulacağı uzmanların bilgilerine başvurabilir.” şeklinde bir hüküm yer almaktadır. Ancak üçüncü kişilerin bilgisine başvurmak ihtiyacı hissedildiğinde komisyonun bu durum karşısındaki yetkilerinin neler olması gerektiğine ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Konuyla ilgili olarak Anayasada ve diğer kanunlarda da herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Bilindiği gibi, İçtüzük hükümleri kanun kuvvetinde olmayıp, İçtüzükte yer alan kuralların üçüncü kişileri bağlaması mümkün değildir¹⁰⁸. Bu nedenle ko-

¹⁰⁴ ÖZYÖRÜK, 1972: 92-93; EROĞLU, 1985: 1-2, 9-11, 150-151.

¹⁰⁵ Bu nedenle, Van C.Başsavcılığı tarafından bizzat “Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu”na başvurup araştırmaları sonucunda elde edilen bir takım bilgileri istemesini ve Komisyon başkanının da bu isteme uyarak tanık ifadelerini göndermesini doğru bulmuyoruz. Yukarıdaki prensipten hareketle, Van C.Başsavcılığı’nın öncelikle Meclis Başkanlığı’na başvurusu, oradan gelecek talimatla hareket etmesi gerektiğini düşünmekteyim. Konuyla ilgili tartışmalar için bakınız: “Şemdinli Komisyonu da tartışılıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364216.asp>, 08.03.2006; “Arınç’tan Sivacıoğlu’na destek”, (Çevrimiçi), <http://www.gnkur.tsk/ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364615.asp>, 10.03.2006; “Sivacıoğlu: İfadeyi Ben Gönderdim”, (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364363.asp>, 09.03.2006.

¹⁰⁶ LAFERRIERE, 1947: 1091-1094. (Zikreden: ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 106.)

¹⁰⁷ ONAR, 1977: 11. Komisyon salt bir araştırma ve enformasyon organı olup, karar organı olmadığından bu yetki Meclise ait bulunmaktadır. ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 115.

¹⁰⁸ ARMAĞAN, Servet: Memleketimizde İçtüzükler, İÜHF, İstanbul, 1972, 40 vd.; İSLAM, 1966: 9.

misyon tarafından bilgisine başvurulmak istenen kişilerin bu çağrıya uyup uymamaları tamamen onların inisiyatifine kalmış bir meseledir. Komisyonun, diğer yabancı ülke uygulamalarında olduğu şekilde çağrıya uymayanları zorla getirtmesi, tutuklatması veya gözaltına aldırması da mümkün değildir¹⁰⁹.

Ancak konunun bu şekilde üçüncü kişilerin inisiyatifine bırakılmasının, meclis araştırmasının etkin bir şekilde yürütülmesini son derece zorlaştıracağı aşikârdır. Daha etkin bir araştırmanın sağlanması bakımından komisyon yetkilerinin nelerden ibaret olduğunun ve bu yetkileri kullanırken hangi yaptırımların uygulanabileceğinin açık bir şekilde özel bir kanunla düzenlenmesinin yerinde olacağını düşünmekteyim¹¹⁰.

2) Komisyonun Savcılık ve Mahkemelere İlişkin Yetkileri

Meclis araştırma komisyonlarının Savcılık Makamı ile Mahkemelere ilişkin yetkilerinin ne şekilde olacağı, aralarındaki ilişkinin sınırlarının nelerden ibaret bulunduğu konusunda Anayasanın ve İltüzüğün ilgili maddelerinde herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Örneğin; meclis araştırması esnasında cezai sorumluluğu doğuracak bulguların, delillerin elde edilmesi durumunda ne yapılacaktır? Yargıya intikal etmiş bir olayla ilgili olarak komisyonların elde ettikleri delillerin Savcılık veya Mahkemelerce talep edilmesi durumunda komisyonlar ne şekilde hareket edeceklerdir? Bu talebi kim değerlendirecektir, komisyonlar mı, yoksa Meclis Başkanlığı mı? Tüm bu sorunların üzerinde de kısaca durulması gerektiğini düşünmekteyim.

Bu tarz taleplerin yerine getirilmesinin, delillerin, ifadelerin adli makamlara teslim edilmesinin şart olması gerektiği, fikri ileri sürülebilir. Ancak karşılaştırmalı hukuka baktığımızda, bazı ülkelerde oluşturulan komisyonların elde ettikleri bilgi ve belgeleri Mahkemelere vermek istemedikleri, bu yöndeki talepleri reddettikleri görülmektedir. Örneğin; 1871 yılında Fransız Meclisi'nce hükümetin milli savunma faaliyetleri hakkında açılan bir araştırmada, ifadelerine başvuru kişilerin ifade tutanakları sonradan 1875 yılında askeri mahkemece talep edilmiş, Meclis, bu talebi; "...Söz konusu

¹⁰⁹ ESEN-ARSEL-SAVCI, 1960-1961: 115. "Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu"na bilgi vermek amacıyla çağrılan kimi kamu görevlilerinin "Konunun yargıya intikal etmiş olmasından dolayı açıklamada bulunamayacaklarını" ifade ettikleri görülmektedir. Bakınız; (Çevrimiçi), <http://www.zaman.com.tr/?bl=haberler&trh=20060215&hr=25363>, 15.03.2006.

¹¹⁰ ÖZBUDUN, 1962: 112-113; ONAR, 1977: 119-120; ÖZBUDUN, 1960: 220; ÇİÇEK, Cemil: "Çiçek: Komisyonların yetkileri netleşmeli", 29.03.2006 tarihli Milliyet Gazetesi, 18; İSLAM, 1966: 9.

araştırmanın hükümetin siyasal sorumluluğunu tespit amacıyla yapıldığı, bu nedenle alınan ifadelerin salt hukuki nitelikte olmadığından, yargı organı tarafından kovuşturma esnasında kullanılamayacağı...”¹¹¹ şeklindeki gerekçeyle dayanarak reddetmiştir.

Benzer bir olayda İtalyan Anayasa Mahkemesi'nin, İtalyan Meclisi Mafia Komisyonu'nun aynı yöndeki ret kararını, “Görev-fonksiyon itibarıyla bir sırrın var olduğu” gerekçesinden hareketle haklı bulunduğu tespit edilmiştir. Komisyon tarafından araştırma konusu olaya ilişkin belge ve bilgilerin adli otoriteden istenmesi durumunda ise, İtalyan Ceza Usul Yasası uyarınca söz konusu mahkemenin verip, vermeme konusunda takdir yetkisi bulunmaktadır¹¹².

Bu sorun ülkemizde, kamuoyunda özellikle “Beyaz Enerji Olayı”, “Şemdinli Olayları”¹¹³ hakkında kurulan meclis araştırmaları komisyonlarının ve TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nun uygulamaları esnasında¹¹⁴ tartışılmış, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin; Şemdinli Olaylarını Araştırma Komisyonu Başkanı Sivacıoğlu'nun; “...Savcılıktan gelen yazının gereğini hemen yerine getirdikleri, söz konusu tutanakların gönderilmemesi halinde ‘yargı faaliyetin engel olma, adaleti geciktirme’ suçunun işlenmiş olabileceği... CMUK md 160, 161. maddelerine göre tutanakların resmi yazışma ile savcıya yollandığı bunun için de hukuki bir engelin bulunmadığı, asıl verilmemiş olması durumunda suç işlenmiş olacağı...”¹¹⁵ şeklindeki görüşleriyle soruna olumlu yaklaştığı görülmektedir.

Yine TBMM İnsan Hakları Komisyonu'nca hazırlanan “Şemdinli Raporunu”nun, Komisyon Başkanı tarafından Savcılığa gönderilmiş olmasının

¹¹¹ ESEN ve diğerleri, 1960–1961: 118; ONAR, 1977: 24–25; ÖZBUDUN, 1962: 103.

¹¹² VEZIO-LIVIO, 1990: 513-514.

¹¹³ Kamuoyunda, “Van İddianamesi” olarak bilinen olayın hazırlık soruşturması esnasında ilgili C.Savcılığı, Meclis Araştırma Komisyonundan tanıkların beyanlarını talep etmişti. Komisyon Başkanı da, Meclis Başkanlığına ve komisyondaki diğer üyelere haber vermeksizin bunları göndermiş, konuya ilişkin tartışmalar da bunun üzerine yaşanmıştır.

¹¹⁴ “Beyaz Enerji Tutanağını Gizlidir Diye Yollamamış”, “Göndermeseydik suç olurdu”, Daha dikkatli olun” başlıklı yazılar için bakınız: 11.03.2006 tarihli Hürriyet Gazetesi, 23; “Asıl vermesem suç”, “CHP, Sivacıoğlu'nun peşinde” başlıklı yazılar için bakınız: 11.03.2006 tarihli Bugün Gazetesi, 11; “Komisyon başkanı için suç duyurusu”, “Sivacıoğlu'ndan çelişkili açıklamalar” başlıklı yazılar için bakınız: 11.03.2006 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 3.

¹¹⁵ “Göndermeseydik suç olurdu”, başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Hürriyet Gazetesi, 23; “Asıl vermesem suç”, başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Bugün Gazetesi, 11; “AKP'li Sivacıoğlu'nun iddianame çelişkisi” başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Vatan Gazetesi, 18.

dan¹¹⁶, konu hakkında Sıvacıoğlu ile aynı görüşün paylaşıldığı anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili olarak TBMM Başkanı Arınç da; "...Her konuda komisyon karar almaz ama günlük rutin işlerde başkan kendi yetkisini kullanabilir. Bu ifadenin bir yerden istenmiş olması onun isteyen yere gönderilmiş olması, komisyonun toplanarak çoğunlukla karar almasını gerektirmez kanaatindeyim, geçmiş uygulamalara bakarak bunu söylüyorum. Resmî bir kurumdan özellikle amme adına yetki kullanan bir savcılık kurumundan bir talep gelirse genel sekreterliğimiz de bunu yerine getirebilirdi..."¹¹⁷ şeklinde görüş ortaya koymaktadır.

Buna karşılık eski TBMM Başkanlarından Cindoruk'un; "...Komisyonun belgeleri savcıya göndermekle hukuk dışı davrandığını... Araştırma Komisyonu'nun Meclis'in çatısı altında olduğunu, bu yüzden, savcının belgeyi komisyondan değil, Meclis Başkanlığı'ndan istemesi gerektiğini, araştırma komisyonunun görevinin "bilgi vermek değil, bilgi toplamak..."¹¹⁸ olduğunu ifade ederek soruna olumsuz yaklaştığı, tepkilerden ve tartışmalardan kimi milletvekillerinin ve komisyon üyelerinin de tıpkı Cindoruk gibi düşüncükleri anlaşılmaktadır¹¹⁹.

Sıvacıoğlu'nun bir başka olayla ilgili olarak kurulan araştırma komisyonu tutanaklarının gönderilmesi konusundaki talebi ise, "Komisyon çalışmalarının gizli olduğu" gerekçesiyle reddettiği görülmektedir¹²⁰. Bu farklı görüşlerden de anlaşılmaktadır ki; ortada konunun ne şekilde halledilmesi gerektiği hususunda bir netlik bulunmamakta, bir anlamda konu ilgililerin inisiyatiflerine bırakılmış olmaktadır.

¹¹⁶ "Savcıya Şemdinli raporu yollamış" başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Hürriyet Gazetesi, 23.

¹¹⁷ **ARINÇ, Bülent**: "Arınç'tan Sıvacıoğlu'na destek" başlıklı yazı için bakınız: (Çevrimiçi), <http://www.gnkur.tsk/ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364615.asp>, 10.03.2006.

¹¹⁸ **CİNDORUK, Hüsamettin**: "Sıvacıoğlu: ifadeyi ben gönderdim" başlıklı yazı için bakınız: (Çevrimiçi), <http://www.gnkur.tsk/ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364615.asp>, 10.03.2006.

¹¹⁹ "CHP Sıvacıoğlu'nun Peşinde" başlıklı yazı için bakınız 11.03.2006 tarihli Bugün Gazetesi, 15; "Komisyon başkanı için suç duyurusu" başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 3; Şemdinli Komisyonu üyesi Ahmet Ersin'in konuyla ilgili görüşleri için bakınız: "Tutanak skandalı" başlıklı yazı, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/2006/03/09/siyaset/siy01.html>, 09.03.2006.

¹²⁰ "Beyaz Enerji tutanağını 'gizlidir' diye yollamamış" başlıklı yazı için bakınız: 11.03.2006 tarihli Milliyet Gazetesi, 23.

Kanaatimce, sorunu Anayasamızın 138. maddesinin 3. fıkrasındaki ve 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunumuzun 332. maddesindeki düzenlemelerden hareketle çözümlenmek gerekmektedir. Anayasanın “Mahkemelerin bağımsızlığı” başlıklı 138/3. maddesine göre; “...Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.” Ceza Muhakemesi Kanunu’nun “Bilgi İsteme” başlıklı 332/1. maddesine göre de; “Suçların soruşturma ve kovuşturması sırasında Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından yazılı olarak istenilen bilgilere on gün içinde cevap verilmesi zorunludur. Eğer bu süre içinde istenen bilgiler verilmesi imkânsız ise, sebebi ve en geç hangi tarihte cevap verilebileceği aynı süre içinde bildirilir.”

Bu hükümlerden hareketle, Meclis araştırma komisyonlarının çalışmaları sırasında elde ettikleri bilgi ve belgeleri yetkili Savcılık Makamına veya Mahkemelere bildirmelerinin yasal bir zorunluluk olduğunu düşünmekteyim. Ancak söz konusu talebin doğrudan muhatabının Komisyon başkanı ve üyelerinin olmaması gerektiği fikrini taşımaktayım. Zira komisyonlar, meclislerin birer iç organı durumundadır. Onları kuran, yetki ve görev bahşeden Meclise tabi, bağlı kurullardır.

Yukarıda da belirttiğim üzere, komisyonlar salt bir araştırma ve enformasyon organı olup, karar organı olmadıklarından bu yetki Meclise ait bulunmaktadır¹²¹. Bu nedenle Savcılık Makamının veya Mahkemelerin bilgi ve belgeleri doğrudan komisyonlardan değil Meclisten istemeleri gerekir. Meclisin adeta birer minyatürü olan komisyonların da bu yöndeki talepleri doğrudan kendilerinin değil, bizzat Meclisin (Meclis adına Başkanlığın) karşılaması gerekmektedir.

3) Devlet Sırları ve Ticari Sırlar

Aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, Meclis İçtüzüğü’nün 105. maddesindeki, “Devlet sırları ile ticarî sırlar, Meclis araştırması kapsamının dışında kalır.” şeklindeki hükümden de anlaşılmaktadır ki; “Devlet sırrına” ve “Ticari sır” ilişkin konularda da meclis araştırması açılması mümkün değildir.

a) Devlet Sırları

Doktrindeki bir görüşe göre sır; “Bilmek hakkı olan kişiler dışında ka-

---

¹²¹ ÖZBUDUN, 1960: 219; KARAMUSTAFAOĞLU, 1965: 11; LAFERRIERE, 1947: 1091–1094. (Zikreden: ESEN ve diğerleri, 1960–1961: 115.).

lanların bilgiye ulaşamaması”¹²² anlamına gelmektedir. Bir diğerine göre, “Genel olarak herkes tarafından bilinmeyen ve açıklanması sahibinin şeref ve menfaatine zarar verme tehlikesi gösteren hususlardır.”¹²³ 765 sayılı TCK’nin 136. maddesinde ise; “gizli kalması gereken malumat” şeklinde ifade edilmekteydi.

Bir hususun sır olması için, bu nitelikte olduğunun önceden resmi makamlarca açıklanmış olması gerekmez. Konunun niteliği, onun sır olup olmadığını tayin eder. Ayrıca gizli kalması gereken malumat, malum olmuşsa, diğer bir deyişle herkesin bildiği bir şey haline gelmişse, sır olmaktan çıkar. Ancak rivayet, tahmin gibi hususlar bilginin sır olma niteliğini ortadan kaldırmaz¹²⁴.

Yargıtay’a göre de; suçun oluşması için gizli kalması gereken bilginin açıklanma anında gizlilik (sır) niteliğini muhafaza etmesi gerekir. Eğer bu nitelikteki bilgi esasen daha önce kamuoyunun malumu olmuş, herkes tarafından bilinmekte ise sır olma niteliğini kaybeder ve artık onun gizli kalması gereken bilgi olduğundan bahsedilemez¹²⁵.

Sır çeşitlerinden “Devlet sırrı”; “*Türk Ulusunun tümünün ilgili bulunduğu ve öğrenilmesinin, açıklanmasının mahzurlu mütalaa edildiği hususlar*” şeklinde açıklanmaktadır. Bu görüşe göre bu nitelikteki sır, Milli Savunmaya, Devletin iktisadi kalkınmasına yönelik olabilir¹²⁶. 5237 sayılı TCK’nin

¹²² ÖZEK, Çetin: Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına, İstanbul, Alfa, 1999, 65.

¹²³ DONAY, Süheyl: Meslek Sırrının Açıklanması Suçu, İstanbul, İÜHF, 1978, 4.

¹²⁴ EREM, Faruk: Türk Ceza Kanunu Şerhi, Özel Hükümler, c: II, Ankara, Seçkin, 1993, 1038. Yargıtay 1. CD.’nin konuyla ilgili 20.04.1967 tarihli kararına göre; “Resmi mektupların sonradan resmi ve yetkili mercilerin kararlarıyla yayınlanmış olması, daha önce işlenmiş bulunan Devlet sırrını elde etmek ve ifşa etmek fiillerini ortadan kaldırmaz.” Bakınız: SAVAŞ, Vural-MOLLAMAHMUTOĞLU, Sadık: Türk Ceza Kanunu’nun Yorumu, c: II, Ankara, Seçkin, 1999, 1776. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: EVİK, A. Hakan-EVİK, Vesile: “Devlet Sırrını ve Yayılması Yasaklanan Bilgileri Açıklama ve Elde Etme Suçları”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, c: VIII, sayı: 3-4, 2004, 111-147.

¹²⁵ Yargıtay 1. CD.’nin konumuzla ilgili 26.06.1969 tarih ve E: 66, K: 1996 sayılı kararı uyarınca; “Gazetede yayımlandığı tarihten çok önce kapsadığı bilginin, resmi kişiler tarafından açıklanmak suretiyle herkesçe öğrenilmiş ve gizlilik durumunu tamamen kaybetmiş olduğu anlaşılmasına göre, sanıklara ceza verilmesi yasaya aykırıdır.” Bakınız: SAVAŞ-MOLLAMAHMUTOĞLU, 1999: 1804. Konuyla ilgili Yargıtay 8. CD.’nin 19.04.1995 tarih ve E: 1732, K: 2785 sayılı kararı için bakınız; (Çevrimiçi), www.kazanci.com.tr, 09.08.2004.

¹²⁶ M. Ali AYBAR’ın Devlet Sırrına ilişkin bu tarz bir sınırlamanın İttüzükteki düzenlenişi ile ilgili olarak Millet Meclisi’nde ortaya koyduğu görüşleri için bakınız; 14.12.1972 ta-

326. maddesine göre devlet sırrı; “Devletin güvenliğine veya iç veya dış siyasal yararlarına ilişkin” bilgilerden ibarettir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun “Devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık” başlıklı 47. maddesine göre; “Açıklanması, Devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeni ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikteki bilgiler, Devlet sırrı sayılır.”

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun¹²⁷ 16. maddesine göre devlet sırrı kapsamında; “Açıklanması halinde Devletin emniyetine, dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine açıkça zarar verecek ve niteliği itibariyle Devlet sırrı olan gizlilik dereceli bilgi veya belgeler” yer almaktadır. Yargıtay’a göre de, “Devletin güvenliğine ilişkin gizli bilgiler (askeri, iktisadi, sınaî veya diplomatik nitelikte olan ve ancak yetkililerce bilinip, diğer kimselere gizli tutulan bilgiler), yazılar, resimler, planlar, fotoğraflar veya benzeri şeyler” bu kapsamdadır¹²⁸.

Devlet Sırları Kanun Tasarısı’nın 3. maddesindeki tanıma göre devlet sırrı; “Yetkili bulunmayan kişilerce, hakkında bilgi sahibi olunması hâlinde, Devletin güvenliği, millî varlığı, bütünlüğü, anayasal düzeni ve dış ilişkilerini tehlikeye düşürebilecek her türlü bilgi ve belgelerdir. Ayrıca 01.11.1983 tarih ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu’nun 4 üncü maddesinde gösterilen görev ve faaliyetlerle ilgili olan bilgi ve belgeler de bu kapsamdadır.”

Söz konusu tasarının 6. maddesine göre; devlet sırlarını belirleme yetkisi, kendi görev alanlarına ilişkin olmak kaydıyla belirli makam ve kurullara verilmiştir. Bunlar: Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar, Genelkurmay Başkanlığı, Millî Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği, Misyon Şefleri, Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığı’dır.

Ayrıca bu sayılan makam ve kurulların yetkili kıldığı amirler, gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, kendi görev alanlarına ilişkin konulardaki bilgi ve belgelere devlet sırrı niteliği verebilirler. Ancak, belirleme tarihinden itibaren yedi gün içerisinde onay alınmaması hâlinde devlet sırrı niteliği kendiliğinden ortadan kalkar. Gizli kalması gereken bilgi ve belgeler konusunda ise, söz konusu 6. maddede sayılan makam ve kurullar ile 4. maddede ifade edilen kamu kurum ve kuruluşları, aynı maddede gösterilen işlem ve faaliyetleri ile ilgili bilgi ve belgelere “Gizli gizlilik” derecesi vermeye yet-

---

rihli 20. Birleşim, MMTD., Dönem III, c: XXX, 1973, 239-240. (Zikreden: ONAR, 1977: 97, dipnot. 173.

¹²⁷ 24.10.2003 tarih ve 25269 sayılı RG.

¹²⁸ Yargıtay 1. CD.’nin 09.01.1973 tarih ve E: 4640, K: 19 sayılı kararı için bakınız; SAVAŞ-MOLLAMAHMUTOĞLU, 1999: 1778.

kilidirler¹²⁹.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, “Devlet sırrı” kavramı son derece muğlak bir kavram olup, zamana, yere, duruma göre değişkendir. Bir bilgi, belirli bir öneme sahipken devlet sırrı olarak nitelendirilirken, söz konusu önemin ortadan kalkmasıyla devlet sırrı olma özelliğini kaybedebilir. “Milli güvenlik” şeklindeki çok geniş bir kavrama dayanarak sınırlamaya cevaz verildiğinde her şey devlet sırrı olarak değerlendirilebilir¹³⁰. Kesin ve net olmayan bir konuyu bu şekilde meclis araştırması kapsamı dışına taşımak ne parlamenter sistemin gerekleri, ne de bu sistem kapsamında yer alan “denetim ve bilgi edinme hakkı” ile bağdaşmaktadır¹³¹.

Ayrıca bir takım bilgilerin devlet sırrı kapsamında olduğu görüşünden hareketle, milleti temsil eden Meclisçe ele alıp tartışmasının engellenmesinin de demokratik sisteme aykırı olduğu¹³² kanaatini taşımaktayım. Zaten Yani CMK’nun devrim niteliğindeki¹³³ 47/1. ve 125. maddelerindeki hüküm uyarınca artık, “Bir suç olgusuna ilişkin bilgiler, Devlet sırrı olarak mahkemele- re karşı dahi gizli tutulamamaktadır.” Açıklanan tüm bu nedenlerden dolayı; İçtüzükte yer alan söz konusu düzenlemenin tekrar gözden geçirilmesi ve sınırlamanın kapsam dışına çıkarılması gerektiğini düşünmekteyim.

b) Ticari Sırlar

İçtüzüğün 105. maddesine göre; “Ticari sırlar” da meclis araştırmasının kapsamı dışında tutulmuştur¹³⁴. Meslek sırrı üst kavramı altında kabul edilen “Ticari sır”; kişilerin özel yaşamı kapsamındaki ticari girişimlerine ilişkin olan ve onun sübjektif durumu (sır teşkil eden hususun üçüncü kişiler tarafından öğrenilmemesinin istenmesi) ile ilgili bilgilerdir¹³⁵. Kişilik hakları; kişinin maddi ve manevi bütünlüğü ile ticari kredi, itibar ve güvenle ilgili ekonomik değerlerinden oluşmaktadır. Bu kişilik hak ve değerlerin korunması kapsamında ticarî sırların korunması, saklanması, başkaları tarafından bilinmemesi, ilgili ticari işletmeler, şirketler, bankalar ve bunların müşterileri

¹²⁹ EVİK ve EVİK, 2004: 126–127.

¹³⁰ ÜSKÜL, 2001: 435.

¹³¹ ONAR, 1977: 95–96.

¹³² AYBAR, 14.12.1972 tarihli 20. Birleşim, MMTD., Dönem III, c: XXX, 1973, 239-240.

¹³³ ÖZTÜRK ve ERDEM, 2006: 351–352.

¹³⁴ Hollanda’da da, komisyon önünde ifade veren tanıklar “meslek sırrı”na ilişkin konularda açıklama yapmaya mecbur tutulmamaktadırlar. (ÖZBUDUN, 1962: 111)

¹³⁵ DONAY, 1978: 5-8, 207.

açısından büyük ve hayati önem arz etmektedir¹³⁶.

Ticari Sırlar Kanun Tasarısı Genel Gerekçesi'nde ticarî sır; "Ticarî, iktisadi, malî, para ve sermaye piyasalarında üretim ve hizmet alanlarında ticarî faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişi tacir ve şirketler ile bankaların, sigorta ve finansman şirketlerinin, sermaye piyasalarında faaliyet gösteren aracı kurumların kendi ticarî ve kredi itibarları açısından, sadece belirli ve sınırlı sayıdaki mensupları tarafından bilinen ve elde edilebilen, rakiplerince bilinmesini ve üçüncü kişilere ve kamuya açıklanmasını istemedikleri, gizli kalmasında ısrarlı oldukları ve hassas davrandıkları, malî, iktisadi, kredi ve nakit durumları, yönetim yapılarıyla ilgili belge ve bilgilerden oluşan hususlar; ticari işletmeler açısından ticarî sırdır." şeklinde tanımlanmaktadır¹³⁷.

Bu kapsamda bir ticari işletmenin faaliyetine, ürettiği mal veya hizmete, hatta gelişimine yönelik, rakipler veya kamuoyundan saklı kalmasını istediği, kanuna, ahlaka ve kamu düzenine aykırı olmayan her şey bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak tabii ki, sır ile yapılan ticari faaliyet arasında bir ilginin de bulunması gerekmektedir¹³⁸.

Görüldüğü üzere, "Ticarî sır" kavramı da aynen "Devlet sırrı" kavramı gibi net ve açık olmayıp, o kadar geniş bir kavramdır ki, istendiğinde meclis araştırması komisyonunun faaliyetleri tamamen önlenebilir¹³⁹.

İçtüzüğün 105. maddesinin 3. fıkrasında yer alan; "Meclis araştırma komisyonu bakanlıklarla genel ve katma bütçeli dairelerden, mahallî idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumundan, kamu iktisadî teşebbüslerinden, özel kanun ile veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş banka ve kuruluşlardan, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ve kamu yararına çalışan derneklerden bilgi istemek ve buralarda inceleme yapmak, ilgililerini çağırıp bilgi almak yetkisine sahiptir." şeklindeki düzenlemeden de anlaşılacağı gibi, Meclis araştırma komisyonları gerek kamu, gerek özel teşebbüs niteliğindeki işletmelerin hemen hemen hepsinden bilgi isteyebilmektedir.

Hatta bu fıkra uyarınca Komisyon, 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu¹⁴⁰ madde 159 hükmüne¹⁴¹ rağmen özel kanun veya özel

136 (Çevrimiçi), http://www.kobifinans.com.tr/icerik.php?Article=1473&Where=danisma_merkezi&Category=021506, 24.04.2006.

137 (Çevrimiçi), http://www.kobifinans.com.tr/icerik.php?Article=1473&Where=danisma_merkezi&Category=021506, 24.04.2006.

138 **ERMAN, Sahir:** (1984), Bankacılık Suçları, İstanbul, 1984, 313; **DONAY,** 1978: 8.

139 **ONAR,** 1977: 97-98.

140 01.11.2005 tarih ve 25983 sayılı Mükerrer RG

kanunun verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuş bankalardan dahi bilgi isteyebilmektedir¹⁴². Bilindiği üzere, Kanunen açıkça yetkili kılınan mercilere banka sırrının açıklanması bir hukuka uygunluk sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada da Anayasa ve İktisat hukmü uyarınca sır sahibi kişi, talep halinde bilgi vermek mükellefiyeti ile karşı karşıya kalmaktadır¹⁴³. Ayrıca özel teşekküllerin faaliyetleri, meclis araştırmasına ancak, kamu ile münasebetleri dolayısıyla konu olabilmektedir¹⁴⁴. Dolayısıyla bu kapsamda olmayan bir şirketin faaliyetleri, çalışma esasları, ürettiği ürünler hakkında zaten meclis araştırması açmak mümkün değildir.

Tüm bu tespitlerden hareketle, İktisat hukmündeki ticari sırlara ilişkin yasağın da pratikte bir anlamının olamayacağını ve madde metninden çıkarılması gerektiği kanaatini taşımaktayım¹⁴⁵.

III) YARGIYA İNTİKAL ETMİŞ KONULARDA MECLİS ARAŞTIRMASI AÇILMASI

A) Genel Olarak

Bilindiği üzere 1982 Anayasası'nın 138/3. maddesi, "Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamayacağını, görüşme yapılamayacağını veya herhangi bir beyanda bulunulamayacağını" öngörmektedir. Anayasamızdaki bu hükmün amacı; mahkemeleri (hâkimleri) verecekleri kararlarında etki altında bırakabilecek açıklamalarda ve hükme etki edici faaliyetlerde bulunulmasını (soru sorulmasını) önlemektir¹⁴⁶. Bu tarz bir düzenleme karşısında akla, yargı organına intikal etmiş bir konu hakkında eş zamanlı olarak meclis araştırması açılıp açılmayacağı, hakkında meclis araştırması açılmış bir konunun sonradan yargı organına intikal etmiş olması durumunda ne yapılması gerektiği konuları gelmektedir.

¹⁴¹ Söz konusu maddenin konumuzla ilgili 1. fıkrası aynen şu şekildedir: "Bu Kanunun 73. maddesinin birinci ve üçüncü fıkralarında belirtilen yükümlülüğe uymayanlar için bir yıldan üç yıla kadar hapis ve bin günden iki bin güne kadar adli para cezası hükümlenir. Banka ve müşterilere ait sırları açıklayan üçüncü kişiler hakkında da aynı ceza uygulanır."

¹⁴² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: **ÖZGEN, Eralp**: "Bankalar Yasası'nda Yer Alan Adli Suç ve Cezalar", Bankacılık Dergisi, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, sayı: 39, 2001, 49-51.

¹⁴³ **ERMAN**, 1984: 317-319; **DONAY**, 1978: 232-237.

¹⁴⁴ **KUBALI**, 1960-1961: 100.

¹⁴⁵ **ONAR**, 1977: 119.

¹⁴⁶ **KESKİN, Serap**: "Yargıç Bağımsızlığı", Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, Bceta, 1998, 137.

Kanaatimce bu sorununun günümüzde yaşanan bir takım somut gelişmeler ve tartışmalar¹⁴⁷ nedeniyle özellikle ele alınması ve irdelenmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili olarak yabancı ülke mevzuatında farklı bir takım düzenlemelerin yapıldığı, gerek Meclis oturumlarında ve doktrinde, gerek yüksek yargı organları nezdinde lehte ve aleyhte olmak üzere çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Aşağıda öncelikle bu görüşlere değinilecek, sonra konu hakkındaki değerlendirmelere yer verilecektir.

B) Karşılaştırmalı Hukuk

Karşılaştırmalı hukuk kapsamında iki farklı uygulamanın varlığı dikkat çekmektedir. Buna göre; kimi ülke Anayasa ve diğer yasalarında konu hakkında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Örneğin; Türkiye, Belçika, Hollanda, ABD ve İngiltere’de durum bu yöndedir. İkinci grup ülkelerde (Fransa, İtalya, Almanya vs.) ise açık bir hükme yer verilmiştir. Açık hükme yer veren ülkelerden Fransa’da yargıya intikal etmiş konularda meclis araştırması açılması yasaklanmış, diğerlerinde ise serbest bırakılmıştır.

Fransa’nın, 1959 tarihli Fransız Millet Meclisi İçtüzüğü’nün 140 ncı maddesi ile adli soruşturma ile meclis araştırmasının birlikte yürütülmesini kesin olarak yasakladığı görülmektedir. İlgili madde hükmü uyarınca, araştırma talepleri Adalet Bakanına bildirilmekte, Bakanın, araştırma önergesi verilmesine sebep olayların halen adli tahkikat kapsamında olduğunu bildirmesi üzerine, önerge hakkında görüşme yapılamamakta, başlanmış olan görüşmelere derhal son verilmektedir¹⁴⁸. Yine aynı konu hakkında benzer bir düzenlemeye meclis araştırmalarına ilişkin 17.11.1958 tarihli Kararname de yer verilmiştir¹⁴⁹.

İtalyan, Anayasanın 82. maddesindeki “...*Bu araştırma komisyonları, araştırmalarında ve tetkiklerinde adli makamın haiz oldukları yetki ve sınırlara sahiptir.*” şeklindeki hükümden, Fransa’nın tam tersine meclis araştırma komisyonlarına adeta yargı yetkisi tanıdığı görülmektedir.

Japon Anayasası’nın 62. maddesindeki, “Her bir meclisin hükümetle ilgili olarak meclis araştırması yapabileceği, tanıkların hazır bulunmalarını, konuya ilişkin belgelerin verilmesini isteyebilecekleri”, Alman Anayasası’nın 44. maddesindeki, “...Mahkemelerle idari makamlar, meclis araştırmasını yürüten komisyona hukuki ve idari yardımla yükümlüdürler... Komisyon

¹⁴⁷ Örneğin; kamuoyunda “Susurluk ve Şemdinli Olayları” olarak bilinen ve yargıya intikal etmiş konular hakkında Meclis Araştırması Açılması sonrasında yaşananlar vs.

¹⁴⁸ Bu yasaklamadan önce Fransa’da meclis araştırması ile adli tahkikatın birlikte yürütüldüğü örneklere de rastlanmaktadır. ÖZBUDUN, 1962: 102-103.

¹⁴⁹ ONAR, 1977: 25, dipnot. 101.

kararları hâkim tarafından tartışılmaz.” şeklindeki düzenlemelerden Japonya ve Almanya’nın da, İtalya ile aynı fikirde oldukları anlaşılmaktadır.

Kanaatimce meclis araştırmasına bu derece önem veren ve meclis araştırma komisyonlarına bu şekilde yargı yetkisi bahşeden ülkelerin yargıya intikal etmiş konular hakkında eş zamanlı olarak meclis araştırması açılmasında bir sakınca görmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Zaten İtalya’daki somut örneklerle bakıldığında, yargıya intikal etmiş konular hakkında (Mafia hakkındaki meclis araştırması, Vajant Felaketi, Sindana Vakası ve Fani Caddesi Katliamı ile ilgili meclis araştırmaları vs.) meclis araştırmaları açıldığı tespit edilmektedir¹⁵⁰.

ABD’de de, ABD Yüksek Mahkemesi’nin konuyla ilgili bir kararındaki; “...Devlet mülkünün hileli bir şekilde kiraya verilmesi olayında, yasama organının yetkisini kısıtlamaya gerek olmadığı, çünkü elde edilmesine çalışılan bilgilerin, aynı zamanda mahkemece de kullanılabilceği, bu nedenle yargısal bir kovuşturma yapılmasına rağmen, meclis araştırması açılabilceği...”¹⁵¹ şeklindeki gerekçeden, yargıya intikal etmiş konular hakkında eş zamanlı olarak meclis araştırması açılması hususuna sıcak bakıldığı anlaşılmaktadır.

C) Yargıya İntikal Etmiş Konular Hakkında Eş Zamanlı Olarak Meclis Araştırması Açılabilceğini Kabul Eden Görüşler

Doktrindeki müelliflerden Onar’a göre; “Anayasanın ilgili maddesi hükmü, yargı organına intikal eden bir konuda meclis araştırması yapılmasına engel değildir. Zira meclis araştırması ile olayın sadece siyasal yönü ele alınmakta, kesinlikle suçlu tespitine gidilmemektedir. Bu nedenle yasama organınca yapılacak meclis araştırması ile mahkemelerin bağımsızlığının zedelenmesi, yargı organınca verilecek kararın etkilenmesi söz konusu olamaz. Anayasaca yasaklanan husus, sadece yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması ve beyanda bulunulmasıdır. Yargı organına intikal etmiş bir konu ile ilgili meclis araştırmasının görüşülmesinde, yargı yetkisinin kullanılmasına değinilemeyeceğine göre; böyle bir konuda meclis araştırması isteminin, 132. maddeye¹⁵² aykırılığı söz konusu olamaz¹⁵³.”

Üskül ve Türk’e göre; “Meclis Araştırma Komisyonu, anayasal bir kurum olup, her konuda araştırma yapabilir. Gücünü Anayasadan (98. madde-

¹⁵⁰ VEZIO-LIVIO, 1990: 512-513.

¹⁵¹ Sinclair v. United States, 279, U. 263, 1929. (Zikreden: ONAR, 1977: 24, dipnot. 98.)

¹⁵² 1982 Anayasası’nın 138. maddesinin, 1961 Anayasası’ndaki karşılığı olan madde.

¹⁵³ ONAR, 1977: 100-101.

den) alan araştırma komisyonları, yargıya intikal etmiş konularda dahi araştırma yapabilirler.”¹⁵⁴

TBMM Başkanı Arınç’a göre de; “...Komisyonun çalışmalarının Anayasa’nın 138. maddesine aykırı olduğu yönündeki açıklamalar yersiz olup...1980’li yıllarda Anayasa Mahkemesi, Meclis araştırma komisyonunun kurulmasına bir engel olmadığı noktasında kararlar vermiştir...”¹⁵⁵

Anayasa Mahkemesi’nin de önüne gelen bir davada, dolaylı da olsa söz konusu soruna olumlu cevap vererek bu görüşleri teyit ettiği tespit edilmektedir. Dava konusu olayda, Anayasa Mahkemesi yargı organına intikal etmiş olan ve dönemin Başbakanı hakkında yürütülen Meclis Soruşturmasının, dava bitimine kadar ertelenmesine ilişkin TBMM Birleşik Toplantısı kararını Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Mahkeme iptal kararını, “...*Yasama organındaki görüşmelere 132. madde ile getirilen kısıtlamanın, sadece belirli bir davada kullanılan yargı yetkisi ile sınırlı olduğu ve yargı yetkisi ile ilgili soru sorulmasına, görüşme yapılmasına, beyanda bulunulmasına yer vermeden de meclis araştırmasının sürdürülebileceği, Anayasanın 132. maddesinin, Anayasa düzenini olumsuz bir şekilde etkileyerek, yasama organına Anayasanın tanıdığı yetkilerin kullanılmasına engel olamayacağı...*” şeklindeki gerekçeye dayandırmıştır¹⁵⁶.

D) Yargıya İntikal Etmiş Konular Hakkında Eş Zamanlı Olarak Meclis Araştırması Açılabileceğini Reddeden Görüşler

Özbudun konuyla ilgili olarak, “Adli merciler ile meclis tahkikat komisyonlarının fonksiyonlarının açık bir şekilde birbirinden ayrılmış bulunduğunu, ancak yargıya intikal etmiş bir konu hakkında meclis tahkikatının açılmasının gene de mahzurdan uzak olmadığını muhakkak olduğunu”¹⁵⁷ ifade etmektedir. Aynı görüşteki Biays’a göre de; “Böyle bir durum, vasıtalı şekilde de olsa, bir kuvvetler teşevvüşüne yol açar.”¹⁵⁸

Yine Özbudun’a göre; “...Mahkemelerin yetkili olduğu konularda mec-

¹⁵⁴ ÜSKÜL, Zafer ve TÜRK, H. Sami’nin konuya ilişkin görüşleri için bakınız: “Eski Başsavcı Vural Savaş: DP Komisyonu’na Benzetti” başlıklı yazı, 28.03.2006 tarihli Akşam Gazetesi, 16.

¹⁵⁵ ARINÇ, Bülent: “Arınç’tan Sivacıoğlu’na destek” başlıklı yazı için bakınız; (Çevrimiçi), <http://www.ntvmsnbc/NTVMSNBC/a/news/364615.asp>, 10.03.2006.

¹⁵⁶ Anayasa Mahkemesi’nin 18.06.1970 tarih ve E: 1970/25, K: 1970/32 sayılı kararı için bakınız; (Çevrimiçi), www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTAL/ITIRAZ/K1970/K1970-32.htm, 24.03.2006.

¹⁵⁷ ÖZBUDUN, 1962: 103.

¹⁵⁸ BIAYS, 1952: 458-460. (Zikreden: ÖZBUDUN, 1962: 103, dipnot. 25.).

lişçe tahkikatta bulunulması ve tahkikat sonucunda varılan kanaatin açıklanması, mahkemeleri ağır bir manevi baskı altına alabilir.”¹⁵⁹

Esen-Arsel ve Savcı'ya göre; “...Anayasanın kabul ettiği kuvvetler ayrılığı esasına ve aynı kapıya çıkan vazife ayrılığı prensibine, hassaten kaza kuvvetinin ve görevinin ayrılığı ve istiklali düsturuna aykırı olarak siyasi bir meclisin diğer kuvvetlere, organlara ve bilhassa kaza mercilerine ait sahalarda tahkikat komisyonu kurması asla düşünülemez...”¹⁶⁰.

Centel'in konu hakkındaki görüşleri; “Anayasa'nın 98. maddesi ve Meclis İctüzüğü, çeşitli konularda araştırma yapmak üzere Meclis'in komisyonlar kurabileceğini düzenliyor. Ancak örnekler bu komisyonların araştırma değil, yargının görev alanına giren konularda soruşturma yürüttüklerini ortaya koydu. Meclis Şemdinli araştırma Komisyonu, yaptığı bu çalışmalarla Anayasa'nın kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal etmiştir.”¹⁶¹ şeklindedir.

Teziç'in konuyla ilgili olarak; “...Burada izlenen usulde amacı biraz zorlayan bir uygulama görülmektedir. Araştırma Komisyonu'nun faaliyetinin bilgi istemek, ilgilileri çağırıp, bilgi almakla sınırlı olması gerekmektedir. Araştırma ile soruşturma komisyonu karıştırılmaktadır. Soruşturma, bakanlar için yapılan bir inceleme olup, bir takım yaptırımlara yol açabilecek niteliktedir. Oysa meclis araştırmasında salt bilgi edinmekle yetinilir. Burada kuruluşunda da, isminde de bir peşin yargıyla hareket ediliyormuş izlenimi vermektedir...”¹⁶² şeklinde görüş beyan ettiği görülmektedir.

Kanadoğlu'na göre; “...Anayasa'nın 138. maddesinin göz önüne alınarak 9. maddeye göre kendine tanınmayan bir yetkiyi kullanmaktan kaçınmak ve özellikle de yargıya intikal etmiş bir konuda herhangi bir görüşme yapmamak gerekmektedir. ...TBMM, yargının işlevine kaba bir saldırıda bulunmaktadır. Şemdinli Komisyonu, Anayasaya aykırıdır.”¹⁶³

Kanadoğlu ile aynı görüşü savunan Savaş'a göre; “Şemdinli Araştırma Komisyonu ve diğer araştırma komisyonları, yargının görevine müdahale etmekte ve yetki gaspı yaparak Anayasa'yı ihlal etmektedirler. Komisyon üyelerinin bölgeye giderek bir savcı gibi sanıkları dinlemeleri, yetki gaspının kanıtıdır. Askeri darbe ile yıkılan DP Hükümeti'nin Başbakan'ı Adnan

¹⁵⁹ ÖZBUDUN, 1960: 244.

¹⁶⁰ ESEN ve diğerleri, 1960-1961: 110.

¹⁶¹ CENTEL, Nur: “Soruşturuyorlar” başlıklı yazı 28.03.2006 tarihli Akşam Gazetesi, 16.

¹⁶² TEZİÇ, Erdoğan: “Teziç: YYÜ’deki ve OMÜ’deki olaylar üniversiteleri tedirgin etti” başlıklı yazı, (Çevrimiçi), <http://www.turkpartner.de/D/6/EtzTdr.htm>, 31.03.2006.

¹⁶³ Sabih Kanadoğlu'nun konuya ilişkin görüşleri için bakınız: “Eski Başsavcı Vural Savaş: DP Komisyonu'na Benzetti” başlıklı yazı, 28.03.2006 tarihli Akşam Gazetesi, 16.

Menderes, yargının görevine giren konularda Meclis Tahkikatı Komisyonu kurduğu için mahkûm olmuştur.”¹⁶⁴

Konu hakkında Ok’un görüşleri de; “...Yaşanmakta olan olaylara bakıldığında eleştiri, yorum, bildiri ve beyanların mahkemelere müdahale boyutuna ulaştığı, daha kötüsü bu yolun gerekli olduğu, hâkime yol göstermenin görev sayıldığı kanaatinin oluştuğunun görülmekte olduğu... Yargıya intikal eden bir olayda Meclis araştırması yapılmasının yanlışlığını özellikle ifade etmek gerektiği. Hele orada alınan ifadelerin bir adli belgede aynen yer almasının ise, düşündürücü olmaktan öte kaygı verici olduğu... Siyasetin yargıya müdahalede bulunduğu, yargı süreci devam ederken Meclis komisyonu kurulduğu, bunun da doğrudan yargıya müdahale olduğu...”¹⁶⁵ şeklindedir.

Parlamentar sistemin çift meclisli olduğu 1961 Anayasası döneminde, söz konusu soruna yönelik Cumhuriyet senatosu uygulamalarının, ‘yargı organına intikal etmiş konuların, araştırma kapsamı dışında bırakılma ve böyle bir konuda araştırma isteyen önergelerin üzerinde görüşülmeden gündemden çıkarılma’ şeklinde olduğu görülmektedir. Örneğin C. Senatosu 1970 yılında, Kayseri’deki öğretmenlere yönelik saldırıya ilişkin araştırma isteyen önergeyi görüşmeksizin, “...*Olay adliyeye intikal etmiştir ve Anayasanın ilgili maddesi hükmü gereğince bu durumda görüşme yapılmasına imkân yoktur.*” şeklinde karar vermiştir¹⁶⁶.

Millet Meclisi’nde de, yargıya intikal etmiş konularda meclis araştırması açılmayacağı fikrinin ileri sürüldüğü, ancak bu tarz önergelerin gündemden çıkarılması şeklinde bir tavrın alınmadığı tespit edilmektedir¹⁶⁷.

E) Değerlendirme

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, mevcut anayasal hükümlere göre, meclis araştırmaları kişilere yönelik değil, nesnel olaylara, kamuyla ilintili olmak kaydıyla kurumlara ya da makamlara ilişkin olabilir¹⁶⁸. Meclis araştırmasının tanımına ilişkin Anayasa madde 98 de yer alan “Belli bir konuda bilgi edinmekten ibarettir” şeklindeki ifade de bu görüşü vurgulamaktadır. Yasama organı, kurduğu komisyonlar aracılığıyla sadece bilgi edinecek

¹⁶⁴ SAVAŞ, Vural: “Yetki Gaspı Var” başlıklı yazı, 28.03.2006 tarihli Akşam Gazetesi, 16.

¹⁶⁵ OK, Nuri: “Başsavcı Ok’tan sert mesajlar” başlıklı yazı için bakınız; 07.04.2006 tarihli Milliyet Gazetesi, 12; 08.04.2006 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 18.

¹⁶⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c: 55, 1970, 261. (Zikreden; ONAR, 1977: 99.) ÖZBUDUN, 1962: 103.

¹⁶⁷ ONAR, 1977: 100.

¹⁶⁸ KUBALI, 1960–1961: 100; ESEN ve diğerleri, 1960–1961: 105; TUNAYA, 1960–1961: 103.

daha fazlasını yapamayacaktır. Başka bir anlatımla meclis araştırması sonucunda herhangi bir kişi veya kurumun cezalandırılması söz konusu olmayıp, sadece yürütmenin sorumluluk alanına giren konularda parlamento üyelerinin bilgi toplamaları ve aydınlanmaları sağlanmış olacaktır.

Ancak yukarıda giriş bölümünde de belirttiğim gibi günümüzde bu amaçın dışına çıkılarak, komisyon çalışmalarının genel kurulda görüşülmeden basına aksettirildiği, komisyonların yetkilerini aşarak araştırdıkları olaylar ile ilgili olarak suçlu bulmaya çalıştıkları, araştırma konusu olayın yargıya intikal etmiş olmasına rağmen komisyon çalışmalarına devam edildiği tespit edilmektedir. Kanaatimce bu şekilde hareket eden komisyonlar adeta yargı organı gibi hareket etmektedirler.

Oysa bu durum, Anayasanın 9. ve 138. maddelerine açık aykırılık oluşturmaktadır¹⁶⁹. Zira 9. madde, yargı yetkisinin Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağını hükme bağlamakta, 138. maddede ise hâkimlerin bağımsız oldukları kabul edilmektedir. Ceza muhakemesi faaliyeti esnasında çıkarlar çatışması söz konusu olup, bu anlamda bir denge sağlanabilmesi, ancak hâkimin adil bir karara varması ile mümkündür. Adil bir karar elde edilebilmesi de hâkimin, hiçbir etki altında kalmamasıyla sağlanabilir. Bu sonuca da “hâkimin bağımsızlığı” ilkesi ile ulaşılabilir.

“Hâkimin bağımsızlığı” (objektifliği); görevi yerine getirirken hiçbir etki ve baskı altında kalmaması, hiçbir kişi veya merciden emir almaması, görevlerini huzur ve sükûn içinde, her türlü endişe, maddi ve manevi baskı ve dış etkiden uzak bir şekilde yapabilmesi, diğer bir deyişle özgür olması demektir¹⁷⁰. Bu sayede kişilerin adil yargılanma hakkı sağlanmış olacak ve hukuk devleti de adil yargılanmayı temin etmek görevini yerine getirmiş olacak-

¹⁶⁹ ESEN ve diğerleri, 1960–1961: 106; TUNAYA, 1960–1961: 103; GİRİTLİ, İsmet: Anayasayı İhlal Davası Duruşmalarına Sunulan Hukuki Mütalaa, Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yassıada, 1960–1961, 103; AKSOY, 1960–1961: 105.

¹⁷⁰ CENTEL, Nur: Ceza Muhakemesi Hukukunda Hâkimin Tarafsızlığı, İstanbul, Kazancı, 1996, 6; CENTEL, Nur: “Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı”, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, İstanbul, Şan Ofset, 2004, 199, 201; KUNTER, 1999: 347 vd., No: 180; YURTCAN, Erdener: Ceza Yargılaması Hukuku, 11. baskı, İstanbul, Vedat, 2005, 64; CENTEL, Nur-ZAFER, Hamide: Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul, Beta, 2003, 353; YARSUVAT, Duygun: “Kitle İletişim Araçlarının Ceza Adaletine Etkisi”, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul, Beta, 1998, 471; EVİK, V. Sonay: “Ceza ve Ceza Yargılaması Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, Karşılaştırmalı Güncel Ceza Hukuku Serisi III, Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Seçkin, Ankara, 2004, 293-294; KESKİN, 1998: 129; ÖZTÜRK ve ERDEM, 2006: 169.

tır¹⁷¹.

Bağımsızlığın sağlanması sadece emir almamayı değil, aynı zamanda muhakeme faaliyetini yürütürken, hüküm verirken baskı ve etki altında kalmamayı, sorumsuzluğu ve yasalara bağlılığı da gerektirmektedir. Bu bağlamda, etki ve baskı, yasamadan, yürütmeden, basından, baskı gruplarından ve üçüncü kişilerden (ortamdan) de gelebilir¹⁷². Baskı yapılması kadar yapılabilmesi ihtimali de, savcı ve hâkimlerin hem bağımsızlığını hem de tarafsızlığını zedeleyebilir¹⁷³.

Karar verme özgürlüğünü zedeleyen yol ve yöntemlere örnek olarak; baskı, tehdit, davanın geciktirilmesini talep etme, konuyla ilgili taraflı raporlar hazırlama gösterilebilir¹⁷⁴. Bu anlamda, yargıya intikal etmiş olaylar hakkında henüz bir sonuca ulaşılmazdan önce meclis araştırma komisyonu taslak raporlarının açıklanması manevi bir etkiye yol açabilir¹⁷⁵. Şöyle ki; komisyon raporlarının bu şekilde basın-yayın organlarına verilmesi bazı olaylar ile olayların şüphelilerinin bu organlar tarafından aşırı ölçüde işlenmesine ve olay ile sanıklar hakkında lehe veya aleyhe güçlü bir kamuoyu oluşmasına neden olabilir. Bu durum adil yargılanma hakkına da ters düşmektedir¹⁷⁶.

Tüm bunlara ek olarak komisyonu raporlarının, komisyona ifade veren kişilerin beyanlarının basına ve kamuoyuna sızdırılması, önünde aynı konuyla ilgili bir dava olan hâkimin veya hazırlık soruşturmasını yürüten savcının¹⁷⁷ olumsuz yönde etkilenmesi ihtimalini de yaratabilir. “Böyle bir du-

---

¹⁷¹ YARSUVAT, 1998: 471; EVİK, 2004/b: 294.

¹⁷² ÖZTÜRK ve ERDEM, 2006: 232; CENTEL, 1996: 12–13; YURTCAN, 2005: 64–65, KUNTER, 1999: 355, No: 180; CENTEL ve ZAFER, 2003: 356–357; EVİK, 2004/b: 294; KESKİN, 1998: 135–153; YARSUVAT, 1998: 472–476.

¹⁷³ KUNTER, 1999: 347, No: 180; ÖZTÜRK ve ERDEM, 2006: 231; İZGİ ve GÖREN, 2002: 1217 vd.

¹⁷⁴ YURTCAN, 2005: 65.

¹⁷⁵ ÖZBUDUN, 1960: 244; EVİK, 2004/b: 295.

¹⁷⁶ YARSUVAT, 1998: 473.

¹⁷⁷ Yurtcan'a göre; “...Savcının bağımsızlığı savunmak yerinde değildir. Zira savcı, yürütmenin görevlisi konumundadır. Yürütme içinde astlık-üstlük ilişkisi vardır, üstten emir almak, denetlenmek ve yönetilmek de doğaldır. Bağımsızlık başka şeydir, güvenceli olmak başka şey. Suçla mücadelede tam olarak gerçekleştirmek bakımından savcının bağımsız olmaması gerekmektedir...”. YURTCAN, 2005: 134. Kanaatimce bu görüşe katılmak mümkün değildir, zira “Savcı da, bir yere kadar bağımlı, ondan sonra ise bağımsız bir ceza muhakemesi süjesidir.” CENTEL, 2004: 201. Adil yargılanma hakkının temini bakımından muhakeme sülhelerinden Savcının da, “bağımsız ve tarafsız olması” gerek-

rumda hâkimin kamuoyuna karşı bağımsız olması çok güçtür. Nihayet o olaya bakacak hâkimin de herhangi bir vatandaş olarak, henüz dava açılmadan önce televizyon ve gazeteler aracılığıyla o olay hakkında bir kanaate ulaşması tehlikesi vardır. Böyle bir durum, karar verirken hür olması gereken hâkimin bağımsızlığını etkiler. Hâkimlerin bu tür etkilere de karşı korunması gerekir.”¹⁷⁸

Anayasanın başlangıç bölümünün 4. paragrafında, “Kuvvetler ayrılığı” ilkesine yer verilerek, kuvvetler ayrımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyeip, belli devlet yetkilerinin kullanılması ile ilgili bir iş bölümü ve iş birliği olduğu, üstünlüğün ancak Anayasa ve yasalarda bulunduğu belirtilmiştir. Anayasa 7. maddede yasama yetkisinin Türk Milleti adına TBMM’de olduğu, bu yetkinin devredilemeyeceği, 8. maddede de, yürütme yetkisinin ve görevinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından anayasa ve yasalara uygun olarak kullanılacağı ve yerine getirileceği, 9. maddede ise; yargı yetkisinin Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılacağı kurala bağlanmıştır.

Böylece egemenliğin kullanılmasında yetkili organlar belirlenmiş ve kuvvetler ayrımı, Anayasanın temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmiştir¹⁷⁹. Bu bakımdan yetkilerini aşan bir araştırma komisyonunun yargı organı yerine geçerek anayasaya aykırılık durumuna sebebiyet vermesi mümkündür¹⁸⁰.

Nitekim 27.05.1960 ihtilalinden sonra dönemin idarecilerini yargılamak üzere kurulan “Yüksek Adalet Divanı”, “...Anayasamızın açık hükümleri ve doktrinde çoğunlukla kabul edilen görüş çerçevesinde yargı kuvvetinin müstakil bir kuvvet olduğu ve müstakil mahkemelerin Türk Milleti adına bu kuvvet ve yetkiyi kullandığını kabul etmek zorunluluğu vardır, esasen müstakil bir yargı gücü mevcut olmazsa ve hele mahkemeler bağımsızlıklarını kaybederek siyasi kuvvetin avucu içine girerse (hukuken ve fiilen bu durum yaratılmış ise), hukuk devletinden bahsedilemeyeceği tartışmaya gerek kalmaksızın kabul edilmesi gereken bir gerçektir.” şeklindeki gerekçeden hareketle, adeta bu konudaki görüşümü desteklercesine, zamanın Tahkikat Komisyonu’nun yargı organı gibi hareket etmek suretiyle Anayasayı ihlal ettiği

---

mektedir, hatta şarttır. Konu hakkındaki ayrıntılı çalışma için bakınız: CENTEL, 2004: 199–210.

¹⁷⁸ GÖZLER, 2000: 438–441; YARSUVAT, 1998: 474.

¹⁷⁹ İZGİ ve GÖREN, 2002: 1218–1230.

¹⁸⁰ TUNAYA, 1960–1961: 103; GİRİTLİ, 1960–1961: 104.

sonucuna varmıştır¹⁸¹.

Mevcut mevzuatımız kapsamında, yargıya intikal etmiş bir konu hakkında meclis araştırma komisyonu kurulmasını engelleyici açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşılık yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açılmasının, yargı süreci devam ederken oluşturulan komisyonların çalışmalarına devam etmelerinin adli mercileri manevi bir baskı altında bırakacağı aşikârdır. Yargıya gölge düşürebilecek her hususun ortadan kaldırılması gerekmektedir¹⁸².

Bu sebeple Anayasa veya TBMM İçtüzüğü'nde:

1) Fransız uygulamasına¹⁸³ benzer bir düzenlemenin yapılarak, yargıya intikal etmiş olaylar hakkında meclis araştırması açılmasına izin verilmemesi, yargıya intikal etmezden önce kurulmuş bulunan araştırma komisyonlarının faaliyetlerine, olayın yargıya intikal ettiğinin öğrenilmesi üzerine derhal son verilmesi veya

2) Yargıya intikal etmiş olaylar hakkında kurulmuş meclis araştırma komisyonlarının faaliyetlerinin İngiltere'de¹⁸⁴ olduğu şekilde gizlilik esasına dayalı olarak gerçekleştirilmesinin ve elde edilen sonuçların adli mercilerin etkilenmesi tehlikesinin ortadan kaldırılması amacıyla, yargılama bitene kadar kamuoyuna aktarılmaması¹⁸⁵ yönünde düzenleme yapılmasının uygun olacağını düşünmekteyim.

SONUÇ

Bilgi, enformasyon, mâlumât toplamaktan ibaret olup, 1982 Anayasası'nın 98. maddesinde düzenlenmiş bulunan bilgi ve denetleme araçlarından bir tanesi olan "Meclis Araştırması", Anayasa ile zımnen veya açık bir şekilde parlamentolara tanınmış görev ve yetkilerin doğal ve zorunlu neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁸¹ Yüksek Adalet Divanı Kararları, Anayasayı İhlal Davası, I. Bölüm, Yasıtda, 1960–1961, 22, 93 vd.

¹⁸² CENTEL, 2004: 210.

¹⁸³ ONAR, 1977: 25, dipnot. 101; ÖZBUDUN, 1962: 102–103.

¹⁸⁴ Lordlar Kamarası İçtüzüğü'nün 49. maddesi uyarınca komisyon çalışmaları gizlilik esasına dayalı olarak yürütülür. ÖZBUDUN, 1960: 228–229; ÖZBUDUN, 1962: 120.

¹⁸⁵ Buna benzer bir düzenleme 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 30. maddesinde bulunmaktaydı. Söz konusu hüküm aynen şöyleydi: "Ceza kovuşturmasının başlamasıyla hükmün kesinleşinceye kadar hâkim ve mahkemenin hüküm, karar ve işlemleri hakkında mütalâa yayınlamak yasaktır." EVİK, 2004/b: 295–296; KESKİN, 1998: 152; YARSUVAT, 1998: 469. Halihazırda aynı yasak 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 19. maddesinde yer almaktadır.

Yasama organı tarafından meclis araştırmasına; çıkarılması düşünülen bir kanun hakkında bilgi toplamak, yürütmenin faaliyetlerini etkin bir şekilde denetleyebilmek, aydınlanmak, kamuoyunu ve meclisi aydınlatmak, ülke bakımından hayati önem arz etmekte olan bir konu hakkında önceden hazırlıklı olmak veya yargısal bir takım görevleri yerine getirmek amacıyla başvurulabilmektedir.

Ancak bugüne değin edinilen tecrübelerden meclis araştırmalarının, çeşitli nedenlerden dolayı esas amaçları doğrultusunda kullanılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenlerin başında da, komisyonların birer siyasi müesseseler olmaları, üyelerinin ön yargı ile hareket ederek, hükümetin icraatlarını temize çıkarmak veya tamamen kötüleyerek, görmezden gelmeye çalışmaları gelmektedir. Bu bağlamda meclis araştırmaları esasen olmaları gerektiğinin aksine etkili bir denetleme aracı olamamaktadır.

Mevzuatımız uyarınca Meclis ancak, yasama organı tarafından kanunla düzenlenebilecek konular veya hükümetin her hangi bir faaliyeti hakkında "Yasama veya Siyasal Araştırma" açılmasına karar verebilir. Sübjektif konular veya özel kişiler hakkında meclis araştırması açmak imkânı yoktur. Zira Başbakan veya bakanların Yüce Divana gönderilmelerine ilişkin meclis soruşturmaları dışında, kişilerin bu tarz bir araştırma konusu yapılabilmesi, Meclisin yetkisi dâhilinde değildir.

Meclis araştırma komisyonlarının gerek kişiler, gerek Savcılık ve Mahkemelere ilişkin yetkileri konusunda İçtüzük hükümleri hariç mevzuatımızda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Konunun bu şekilde bir anlamda üçüncü kişilerin ve Komisyonların inisiyatifine bırakılması, meclis araştırmasının etkin bir şekilde yürütülmesini son derece güçleştirmektedir. Bu durumun açıklığa kavuşması ve etkinliğin sağlanması bakımından araştırma komisyonlarının yetkilerinin nelerden ibaret olduğunun ve bu yetkileri kullanırken hangi yaptırımların uygulanabileceğinin açık bir şekilde özel bir kanunla düzenlenmesinin yerinde olacağını düşünmekteyim.

Meclis İçtüzüğünün 105. maddesi uyarınca, Devlet sırları ile ticarî sırlar, Meclis araştırması kapsamının dışında kalmak durumundadır. "Devlet sırrı" kapsamındaki konularda meclis araştırması açılmayacağına yönelik sınırlamanın, parlamenter sistemin gereklerine, denetim ve bilgi edinmenin amaç ve niteliğine uygun olmadığını, demokratik sisteme aykırı olduğunu, bu nedenle söz konusu sınırlamanın tekrar gözden geçirilerek kaldırılması gerektiğini düşünmekteyim.

Mevzuatımız uyarınca meclis araştırma komisyonları, gerek kamu, gerek kamusal konularla ilintili olmak kaydıyla özel teşebbüs niteliğindeki işletmelerin hemen hepsinden (hatta özel bankalardan) bilgi isteyebilmekte, bir

anlamda onları denetleyebilmektedir. Bu düşünceden hareketle, ticari sırâ ilişkin İçtüzükteki sınırlamanın da pratik bir etkisinin olmayacağını ve madde metninden çıkarılması gerektiği kanaatini taşımaktayım.

Yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açılıp açılmayacağı, hakkında meclis araştırması açılmış olayların sonradan yargıya intikal etmesi durumunda ne yapılması gerektiği konularında da mevzuatımızda bir açıklık bulunmamaktadır. Yabancı ülkelere baktığımızda, mevzuatında açık bir hükme yer veren ülkelere Fransa'da yargıya intikal etmiş konularda meclis araştırması açılmasının yasaklanmış, diğerlerinde ise serbest bırakılmış olduğu görülmektedir.

Ülkemiz mevzuatında konu hakkında bir netlik bulunmadığından hâlihazırda yargıya intikal etmiş konular hakkında meclis araştırması açıldığı, yargı süreci devam ederken oluşturulan komisyonların çalışmalarına devam ettikleri görülmektedir. Kanaatimce bu şekilde hareket eden komisyonlar adeta yargı organı gibi hareket etmektedirler. Halbuki bu durum, Anayasanın 9. ve 138. maddelerine aykırılık oluşturmaktadır.

Bununla birlikte yargıya intikal etmiş konular hakkında kurulan meclis araştırmalarının faaliyetlerine devam ederken komisyonca alınan ifadelerin, elde edilen bulguların, komisyonca hazırlanan taslak raporların dava sonuçlanmazdan önce açıklanması veya görüşme içeriklerinin basına aksettirilmesinin, adli mercileri manevi bir baskı altında bırakacağı da aşikardır.

Tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek ve "Meclis araştırmaları"ndan beklenen yarar (yürütmenin usulsüz işlemelerine kamunun dikkatini çekmek ve bir anlamda onu uyarmak) doğrultusunda verimli ve etkin olabilmelerinin sağlanması bakımından Anayasa ve TBMM İçtüzüğü'nde:

Yargıya intikal etmiş olaylar hakkında meclis araştırması açılmasına izin verilmemesi, yargıya intikal etmezden önce kurulmuş bulunan araştırma komisyonlarının faaliyetlerine olayın yargıya intikal ettiğinin öğrenilmesi üzerine son verilmesi veya Yargıya intikal etmiş olaylar hakkında kurulmuş meclis araştırma komisyonlarının faaliyetlerinin gizlilik esasına dayalı olarak gerçekleştirilmesinin ve elde edilen sonuçların, düşünce ve kanaatlerin adli mercilerin etkilenmesi tehlikesinin ortadan kaldırılması amacıyla yargılama bitene kadar kamuoyuna aktarılmaması şeklinde bir düzenlemenin yapılmasının uygun olacağı kanaatini taşımaktayım.

